

समानो मन्त्रः (ऋग्वेद)

समानी प्रपा (अथर्ववेद)

परब

ओनवाँन

वर्ष : २

स्थापना वर्ष : १९६०

जान्युआरी : २००८

अंक : ७

नारायण देसाई
प्रमुखा

: परामर्शनसमिति :

बोणाभाई पटेल
वरिष्ठ कार्यवाहकसमिति सल्य

भारती र. दवे
प्रकाशनमंत्री

: तंत्री :

योगेश जोषी

: सळतंत्री :

प्रफुल्ल रावल



गुजराती साहित्य परिषद

भेधाणी ज्ञानपीठ ० क. ला. स्वाध्यायमंदिर

गुजराती साहित्य परिषद (प्रकाशन विभाग), गोवर्धन(भवन, आश्रम मार्ग,

'राधे' पाठशाला, नदीकिनारे, अमदावाद-३८० ००८

फोन अने ईकस : २६५८७८४७

E-mail : gspamd@vsnl.net

Web-site : www.gujaratisahityaparishad.org



अ नु क म

कविता अगियार मिसर-काव्यो • यंदकान्त शेठ, बे काव्यो • भशिवाव ल.
पटेल, दिशाओ • विजमशी परमार

अनुवाद मध्यरात्रीओ कोयल • सितांशु यशचंद्र, अंग्रेजो भाषांतर : प्रदीप
भांडवाला

वार्ता अमदावादना भूकंपनो अडेवाल • प्रवीणसिंह यावडा

अडेवाल गुजराती साहित्य परिषद : ४४मुं अधिवेशन : गुजराती भाषानुं
गौरवगान • अजय पाठक

समीक्षा/ग्रंथावलोकन मूल्यवान अनुवादननुं कुशण संकलन • राधेश्याम शर्मा, गुजराती
साहित्यथी विश्वसाहित्य सुधीनी प्रसिद्ध कृतिओनो परियय • मंजुवा
छेडा, उघाडनो उत्सव • प्रफुल्ल रावल, गम्मत साथे ज्ञान • नलिनी
देसाई

परिषदवृत्त संकलन : अनिला दलाल

साहित्यवृत्त संकलन : प्रफुल्ल रावल

आवरणतसवीर सुन्दरम्

અગિયાર મિસર-કાવ્યો | ચંદ્રકાન્ત શેઠ

૧. મિસરની આ ભોમ

મિસરની આ ભોમ :

પેપિરસનો પાથરેલો એક વિશાળ પત્ર-પટ !
હથેલીમાં જેવી જીવનરેખા કે ભાગ્યરેખા,
નાઈલની એવી પ્રસન્નગંભીર ચારુ ચમકતી
ગાઢી જળરેખા !
બદામી ભૂમિસાગરમાં નીલો એક શેરડો જાણે !
એ પત્ર-પટમાં ઊઘડેલી અક્ષરલિપિ આકાશની !
તેજે તબક્તાં સરોવરનેત્રોનાં આકર્ષક તારક-ચિહ્નો !
તામ્ર-ગૌર દેહે શ્યામલ તલ સમા
રણદ્વીપોનાં રમણીય વિરામ-ચિહ્નો !
અલ્લાતાલાના અવાજનો અંદાજ આપતાં જાણે
ચિત્રાંકિત લિપિ-ચિહ્નો !
સૂર્ય-ચંદ્ર-ગ્રહાદિનાં પગલાંની ગહન છાપ ઉપસાવતા
અહીંતહીં દેખાતા કુદરતી પિરામિડો-શા પહાડી વિસ્તારો !
કોઈ નિગૂઢ શક્તિના યંત્ર સમી,
કોઈ સંકુલ ચિત્તના તંત્ર સમી,
કોઈ અગમ પ્રેરણાના મંત્ર સમી,
મિસરની ખમીરવંતી ખામોશીને
આંતરચક્ષુએ નીરખવા,
આંતરશ્રવણે પરખવા,
એકાગ્ર કરવા મથું છું મારી સંવેદનાને
આ સ્થળકાળના અક્ષરબિન્દુ પર
— આ ઘઉંવર્ણી ધરતીના નાભિકેન્દ્ર પર !

૧૮-૧૧-૨૦૦૭

૨૪-૧૧-૨૦૦૭

૨. મિસરી સમી મીઠી

મિસરી સમી મીઠી,
રણદ્વીપ સમી રઢિયાળી,
કાજળ સમી કામણગારી
ને નાગની રત્નાળી ફણા સમી છટાળી
મિસરની આ લીલી-બદામી ભોમની તો માયા જ નિરાળી !
પિરામિડોની પગથારે ઊતરી આવી
આકાશ સંવનન કરે છે આ ધરતીનું !
મિસરની નીલ સુંદરીની નશીલી નીલિમામાં પ્રવાહિત થતું,
વિશાળ જળપાલવમાં લહેરાતું,
ખેતરોની ગાઢી લીલોતરીમાં પ્રસરતું આકાશ
મલકતું ને છલકતું
ફરકાવી રહે છે હવામાં એના તડકીલા રૂમાલને !
અરબરાત્રિઓના મઠિરાપાને ચકચૂર ચાંદ
વળીવળીને ઝળૂંબ્યાં કરે છે
અહીંની આ શ્યામલ નૌકાઓની ચેતલ પાંખો આડે !
મિસરના આત્મા સમો સૂરજ
કોઈ ઊડતા ગાલીચા પર બેસીને
ઊતરી આવે છે અહીં નીલ નદીની કોર પર
ખડકીલાં પુષ્પોને ખીલવતો !
નાઈલ નદીના બંનેય તટે
ચાંદા-સૂરજની બેલડી સાથે હાથ મિલાવતી,
મસ્તીમાં મલપતી,
મિસર-સુંદરી અલાદીનના ચિરાગના અજવાળે અજવાળે,
જ્યારે આગળ ધપે છે ત્યારે,
તેના ઉત્તરીયમાં
તારાની જેમ ટમટમતું,
પર્તગિયાની જેમ ઊડાઊડ કરતું
અવશપણે હેરી રહું છું મારું ઉત્તેજિત મન !

૧૮-૧૧-૨૦૦૭

૨૪-૧૧-૨૦૦૭

૩. હે સૂર્ય !

હે સૂર્ય !
આ મિસર-કન્યા
ઊર્ધ્વ બાહુએ પ્રણમતી પ્રાર્થી રહી છે તને !
તું પધાર
ને તેની મૃત્તિકામાં તારું વીર્યબીજ સ્થાપીને,
તારું ઓજસ સીંચીને,
તેને સસત્વા કર;
તેને ગગન જેવી ગહન
ને પ્રકાશ જેવી પ્રસન્ન કર !

હે સૂર્ય !
તારા સાતેય અશ્વોને
છુટા છોડી દે
અહીંનાં મેદાનોમાં હરવાફરવા ને ચરવા માટે !
અહીંના ચાસે ચાસે લહેરાવ
તારા સપ્તરંગી પ્રકાશની ફસલ !
અલ્લાનું એલાન છે :
મિસર-સુંદરીના એકએક આંસુને
પાણીદાર મોતીમાં પલટાવવાનું !
એનો ખોળો હમેશાં રાખવાનો છે ભર્યોભર્યો
ખમીર ને ખુમારીની ખુશનુમા ખેરાતથી.
ખડકે ખડકે
ને ખંડિયેરે ખંડિયેરે
ધૂપસળી-શી મહેકતી
મિસર-સુંદરી
તારી રાહ જોતી
ખુદાઈ મહેર માટે પુકારી રહી છે !

હે સૂર્ય !
તું તારો અશ્વ પલાણીને
તાબડતોબ ઊતરી આવ અહીં...
મિસરની નીલકમલિની
અધીર છે તને સમર્પિત થવા.

૨૪-૧૧-૨૦૦૭

સૂર્યોદયની રમણીય દીપ્તિએ ઝલમલતી

૪. ક્લિયોપેટ્રાના ચહેરા જેવો સૂર્ય

ક્લિયોપેટ્રાના ચહેરા જેવો સૂર્ય
ને સૂર્યની મનોમુદા-શી પ્રતાપી ક્લિયોપેટ્રા !
સૂર્યનાં તેજરશ્મિને વશ વર્તતાં દરિયાઈ મોજાં !
સ્વયં વસુંધરા પણ એનાં પાદપન્થોનો પ્રસાદ પામવા
ખુલ્લી મૂકતી હતી પોતાની છાબ એની આગળ.
શબ્દો અદ્ભૂતપૂર્વક મૌન
ભીતરને ભેદતી સત્તાશીલ સૌન્દર્યની તીક્ષ્ણ વેધકતા.
સ્તબ્ધ હવા
ને શ્વાસને ઘેરી વળતી કશીક મીઠી પણ મારકણી સુવાસિતતા.
દિશાઓના ગોરંભામાં
તેજરેખા આંકતી એની મુલાયમ પણ મક્કમ સંકલ્પતા.
એક અજેય ને અદ્ભુત વ્યક્તિતા.
સૌન્દર્યની ગર્વીલી ને સ્વચ્છંદી શાસકતા
ચેતનાને ઢાળીઢબૂરી દેતો
નાગમણિનો મોહક નશો
માટી સોંસરવો ઊતરી - પચી - પ્રસરી
ક્યારે થાય છે જીવલેણ
એ સ્ત્રી પછી જોવાનું રહે છે...

૧૨-૧૧-૨૦૦૭

૨૬-૧૧-૨૦૦૭

૫. ક્લિયોપેટ્રા સમી આ મિસરની ધરતીને

પિરામિડો-શી ઉત્તુંગ, ધરતીની આ વિશાળ છાતી !
નીલ-જળમાં છલકતું,
બદામી રણમાં ચળકતું,
ચિત્તને અકળ રીતે આકર્ષતું કોઈ ચુંબકીય લાવણ્ય !
નાઈલના નેહભર્યા નમણા વળાંકોમાં ઊછળતી
એનાં અંગાંગોની મદીલ છટાઓ !
હવાના અદીક પટ પર સર્પિલા વળોટે કંડારાતા
મણિધર-શા મોહક કેશકલાપો !
નીલગગનના રત્નરૂપ નક્ષત્રોનાં
કર્ણપુટે ઝૂમતાં ઝુમ્મરો !

ગૌર વદનની ગરવી પ્રસન્નતા !
 નાઈલના શાખામય બાજુબંધે રળિયામણી બાહુલતા !
 જંતરના ઝંકારે આંદોલિત અવકાશમાં
 રેખાકૃતિઓ રચતી ચરણગતિની ચારુતા !
 બાજની બળકટ પાંખોએ અસીમતાને ખોલી દેતી
 મુલાયમ મનસ્વિતા !
 મોજાંએ મોજાંએ પાષાણને પ્રદીપ્ત કરી
 સ્ફટિકમય કરવા મથતી વીજમય સચેતતા !
 અંતરના એકાન્તનાં દલેદલને ભરી દેતી
 જાજરમાન સૌન્દર્યની સ્વાર્ણિમ સત્યમયતા !
 ક્લિયોપેટ્રા સમી આ મિસરની ધરતીને
 તૃષ્ણાભરી દષ્ટિએ કોણ તાક્યાં કરે છે
 અંતરિક્ષમાંથી - નિહારિકામાંથી ?
 કેમ મારી પાંપણ પર ઊપસી આવે તેજબિન્દુઓ
 મિસરની દરિયાઈ દિલ્લગીનાં મોતી રૂપે ?

૨૬-૧૧-૨૦૦૭

૬. એલેક્ઝાન્ડ્રિયા

ભૂરા ભૂમધ્ય સમુદ્રનાં મોજાંમાં
 પોતાનાં ચરણ ઝબોળતું
 ઝબોળતું ને ગુંજરતું આ ખૂબસૂરત નગર !
 ગ્રીક, રોમન ને મિસરિયન સંસ્કૃતિના ત્રિવેણીસંગમ પર
 અલ્લાની ચાહતને ઉજાળતા
 રોનકદાર મિનારાઓની જેમ
 અહીં અડીખમ ખડી છે સૌન્દર્યની સામ્રાણી !
 એની દષ્ટિમાં છે અતીતનાં અતાગ ઊંડાણો !
 એના જિગરમાં છે અચરજભર્યા આસમાની ઊંચાણો !
 સ્ફિન્ક્સની મર્દાનગીભરી મક્કમ મુદ્રામાં
 એની ઉઘાડ પામી છે ખાનદાની હસ્તી !
 ગૌર-શ્યામ ચહેરાઓની ચાંદનીમાં
 એની છલોછલ છલકાય છે મસ્તી !
 દરિયાની વજજર છાતી પર,
 ફરફરતા સફેદ શબોની પાંખે,
 સહેલતી રહે છે એની નગરલક્ષ્મી !
 ઊંડા આકાશના સિતારાઓમાં

પરબ ❖ જાન્યુઆરી, ૨૦૦૮

તગતગ્યાં કરે છે
 પેલા પિરામિડોનાં પંખાળાં અશ્મી !
 બૃહત્તાની બુનિયાદ પર
 ઝળૂંબતી કોઈ નાજનીનની નજાકત !
 જામે જામે ઝૂમતી જવાંમર્દીની જમાવટ !
 જિંદાદિલીનું જોર,
 દિલાવરીનો દોર,
 સુહાની સવારનો મિજાજ
 કેવો તાજગીબક્ષ ને સ્ફૂર્તિપ્રદ !
 નશીલા સૂર, તાલ ને નાચ વચ્ચે
 ઘૂંટડે ઘૂંટડે ઘેરાતો ને ઘેનાતો મસ્તીનો અમલ !
 ને હવામાં ફરફર થતું ફોરમનું મલમલ !
 આવા જ માહોલમાં એક જમાને
 અહીં આવી લાગ્યો હશે
 તોરીલા તોખારે ચડીને કોઈ ઇસ્કંદર !
 આજે જાણે એ હાજરાહજૂર છે
 આ નગરના જાંબાજ જિગરની અંદર !

૨૭-૧૧-૨૦૦૭

૭. નીચે નીચે

ઊંચે ઊંચે
 લોહપંખીની પાંખે ઊડતો ઊડતો
 નીચે નીચે નાઈલ નદીના પડખે પેખું
 પિરામિડોની
 જીવન-મૃત્યુને
 મર્ત્ય-સ્વર્ગને
 સેતુબંધથી સાંકળવાને
 વળેલ સજજડ ગાંઠ !
 મૃત માનવની જીવનતૃષ્ણાનું
 પથ્થરમાં પોઢેલું ભેદી રૂપ;
 મૃત્યુદેવતાની પથ્થરમાં
 વાવેલી સીંચેલી વાણી ગૂઢ !
 પોતાની છાયાને

પરબ ❖ જાન્યુઆરી, ૨૦૦૮

કાળગઢરે અજરામર કરવાની તૃષ્ણા-માયા !
તેની પ્રેરી અહીંયાં બાંધી
પથ્થરમાં શી પુરુષાર્થની કાયા !

— સ્નાયુબદ્ધ સંગીન !

સ્વાદ અમરતાનો લેવાની માનવમનની ઝંખા,
પિરામિડોમાં એના કેવા મૂર્ત પડ્યા પડછંદા !
ભવનાં બંધન તડાક તૂટી માટીમાં જ્યાં પડ્યાં,
એના છાંટા ઊડ્યા ઊછળ્યા

પિરામિડોના પિંડ રચી શું રહ્યા ?!

સુખના સૂરજ ટકાવવાના કેવા દીસે ઉધામા !
દુખનાં ઘન ઘેરાય ન માટે કેવા પ્રાણપછાડા !
લઘુ માનવની પિરામિડોમાં મોટી કેવી મુઠ્ઠી !
મહાકાળની સામે એની મક્કમ કેવી મુક્કી !
માનવના લઘુ પંડ તણા આ

પિરામિડોમાં ખોળાયેલા પ્રચંડ શા પડછાયા !

મૃત્યુ પારના જીવતરની જે આસ્થા
એની આ પથ્થર-પાટીમાં ઘૂંટેલ કેવી ગાથા !
પિરામિડોથી મપાય ના

કે પમાય ના એવી જે

પિરામિડોથીયે અદકેરી ઊંચી જેની હસ્તી,

એની છાયા પિરામિડોમાં અદીઠ જે રહી વિલસી,

— તેને હવે દરશવા મારી આંખ રહી આ તલસી !

૯-૧૧-૨૦૦૭

૨૬-૧૧-૨૦૦૭

૮. મોતનાં સોગઠાં

મોતનાં સોગઠાં જીવનની બાજી પર,

— એમ આ પિરામિડો ધરતીની ચોપાટ પર.

ધરતીના ધાવણે ભર્યા ભર્યા થાનેલાંની જાણે આ ડીંટડીઓ !

એ ધાવણ ધાવી ધાવીને

મિસરનાં આ બંધાયેલાં હાડ ને પહાડ

— જેના આગવા જ રોફ ને રુઆબ !

આજેય મિસરની મોંઘેરી મિરાત

મસ્જિદોના રોનકદાર મિનારાઓ પર ચડીને

બુલંદ બાંગે

પરબ ❖ જાન્યુઆરી, ૨૦૦૮

ખુદાઈના ખમીરે

ગજાવતી રહે છે દેશકાળની ગલીઓને !

સ્ક્રિફ્ટસનાં જડબાંમાં કાળના કાતિલ દાંત;

કોણ એને ગણાશે ?

ક્યારે એ ગણાશે ?

ખોપરીઓની અસલિયત જકડાયેલી આ મમીઓના ચહેરાઓમાં !

કાયાનાં કોકડાં ને કોયડા — એના કોણ ઉકેલશે ભેદ ?

કોણ મારી આ પંડની માટીમાં

ધરબાઈને રહેલાં મમીઓને બહાર કાઢી દઈ

છોડાવશે એમને પિરામિડીય ચુંગાલમાંથી ?

૧૮-૧૧-૨૦૦૭

૨૪-૧૧-૨૦૦૭

૯. આબેહયાત

આ જીવન જો આબેહયાત

તો મોત પણ આબેહયાત !

ભેયને સંતુલિત કરતી એક અનોખી તુલા

જાણે પિરામિડોની ટોચ પર !

લાડી, વાડી ને ગાડી

— બધુંયે મરણપારના મુલકમાં બસ, મળતું રહે...

જીવતરની જાહોજલાલીનું ઝવેરાત

— મરણ પારની મંજૂષામાં અકબંધ બસ, મળતું રહે...

— આવી આવી અનેક આરજૂઓની

ભીતરમાં જે ભંડારાયેલી

તેની આમ માટીની મુઠ્ઠીમાં બદ્ધ બુલંદી

— તેના પડઘાડૂપ પિંડ તે આ પિરામિડો !

મોતના સીધા સપાટામાં જ્યારે આવી જાય જિસ્મ

ત્યારે એના કેવા થાય હાલહવાલ ? શી ખબર ?

નામનાના નેજા ફરકાવવાની જે પ્યાસ

એના જ પ્રચંડ પરપોટા આ પિરામિડો ?

ઈંટ પર ગોઠવાય ઈંટ,

શિલા પર ચડે શિલા,

આકાશ ભણી ઊંચી વધે દીવાલો

ને એની પછેડી કરીને પોઢેલું જે મોત

તેના જ જાણે પડછાયારૂપ આ મમી !
મૃત્યુની એડી તળે ચંપાયેલી કેવી જીવતરની જર્મી !

૧૦. અહીંની હવા

અહીંની હવા જ કંઈક એવી છે !
એ અહીં અડે છે ખડકને અને તે ખૂલી જાય છે સીમ સીમ મારી સામે !
કોઈ મંત્રેલા કૂંડાળામાં પડી જાય છે મારો પગ.
માટીનાં પડળ ઉપાડીને નિહાળું છું :
મણિધારિણી નાગકન્યાઓ
આળસ મરડીને,
રાફડાઓમાંથી બેઠી થઈને,
લાવણ્યની ઝાંચે,
નમણા મોહક મરોડે,
જગાવે છે મખમલી સંવેદના મારી ભીતરમાં !
મારી મરુભોમના મૃગજળમાંની માછલીઓ
સુવર્ણની નકશીદાર સુરાહીઓની શરાબી ધારે ધારે
સરતી રહે છે કિનખાબી ખ્વાબોના તિલસ્મી લોકમાં.
ફારોહના ખાનદાની ખ્યાલોના આફતાબે
મારી માંહલાની માટી ઉપરતળે થતી પાકતી રહે છે.
સૈકાઓ પૂર્વેનાં કેટલાંયે મમી
પાછાં સળવળવા લાગે છે !
કોઈ અકળ ઊંડી ગંધથી
વીંધાતા મારા અણુએ અણુમાં
ઘૂંટાતી જાય છે ઉદ્ધૃતની રણઝણતી સુરાવટ !
નાગકન્યાની રૂમઝૂમતી ગતિએ
લોહીના લાલ લયમાં રંગાતું એક અનોખું હવામાન !
મારું અસ્તિત્વ લોબાનના ધૂમ્ર જેમ
ફેલાઈ જાય છે અવકાશમાં !
એક કાળપુરુષના હાથમાંના ડરાબુક્કાહૂંના તાલે
હું મને પડછંદાતો માણી રહું છું...

૧૮-૧૧-૨૦૦૭

૨૫-૧૧-૨૦૦૭

૧. 'Ud - મિસરનું એક તંતુવાદ્ય ૨. Darabukka - મિસરનું એક ચર્મવાદ્ય, જે બગલમાં
રાખીને વગાડાય છે.

પરબ ❖ જાન્યુઆરી, ૨૦૦૮

૧૧. અંધકારની સત્તાનેય હોય છે એક હદ...

રોમનોના પહાડી ને પ્રતાપી કલેવર સમા,
આ તોર્તિંગ સ્તંભો;
ગ્રીક ટાંકણાએ પાષાણોમાં ઉતારેલા
સ્નાયુબદ્ધ રૂપકડા છંદો;
વેદિકામાં વધેરાતાં પશુઓનો આર્ત ચિત્કાર;
કાળર્મીઢ ધર્મગુરુઓના મંત્રમય કુત્કાર;
લોહીતરસ્યા ખડ્ગોની ખારીલી ખણખણ;
ઝનૂની ધાડાંઓનો ધૂંધવાટ;
ચોતરફથી ફણાધારી સર્પકુલોના ભરડા;
ભીતરને ગ્રસવા કરતી મકરકુલોની ભીંસ;
— એ સર્વની વચ્ચાળે
શાલીનતાથી ડગલાં માંડતી કુંભધારિણી એક મિસર-સુંદરી !
હળવે હળવે
દઢતા ને મધુરતાથી
પોતાની આસપાસની બદામી માટીને સિંચતી સિંચતી,
ઉછેરી રહી છે તેજના અંકુરો !
અંધકારની સત્તાનેય હોય છે એક હદ,
અનહદના શાસનમાં !*

૨૦-૧૧-૨૦૦૭, ૩-૧૨-૨૦૦૭ ❖ ભાઈ સમીર અચિનભાઈ દેસાઈ, ઉર્વી તથા તીર્થા (રાની) માટે.

દિશાઓ | ઊજમશી પરમાર

તમારી દિશામાં વળે સૌ દિશાઓ,
તમે સાંભળો, સાંભળે સૌ દિશાઓ.
તમારી નજરની પડી જ્યાં ટશર ત્યાં,
પડે વીજ શી, ઝળહળે સૌ દિશાઓ.
ચરણને તમારા નડે ક્યાં દિવાઓ ?
ધરો રહેજ પગલું, મળે સૌ દિશાઓ.
સરે ગીત હોઠેથી કલકલ અનોખાં,
વહે ધાર શી, ખળખળે સૌ દિશાઓ.
હવે શોધવાનુંય કારણ રહ્યું ક્યાં ?
તમારા સગડમાં ઢળે સૌ દિશાઓ.

૧૫-૮-૨૦૦૭

પરબ ❖ જાન્યુઆરી, ૨૦૦૮

સીમમાં-૧

બે કાવ્યો | મણિલાલ હ. પટેલ

સીમમાં-૨

જળ-ઝાકળનાં ઝળાંહળાં અજવાળે
અંધોળ કરતી સવાર
ચાસે ચાસે મહેકતી માટી
સસલા જેવી હવા ફરકે-સરકે
ડાંગરની ક્યારીઓમાં રાતવાસો રહેલું
નીલાકાશ તૃણે તૃણે હણહણે
રણઝણે કન્દીએ કન્દીએ ઝાંઝર
નક્ષત્રલોકમાંથી ઊતરી આવેલી
પોયણીઓ તાકી રહે ચક્રિત - વિસ્મિત
ઊઘડું ઊઘડું અને ઊડું ઊડું થતો
સીમનો રહસ્યલોક
ઊંચકાય જાણે સારસની ડોક
શરદની સગીરા સીમને આવેલા -
શમણા જેવો હું
ધુમ્મસે ઓગળતો
મહેકને કળતો
શ્વાસ-શેઢે ઢળતો
ઝળહળતો કેવડિયો જાણે
ગળતો ગળતો મળી જાઉં માટીમાં
જળઝાકળનાં ઝળાંહળાં અજવાળે...

૩-૧૦-૦૭

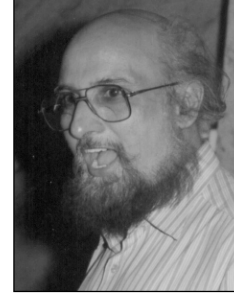
ગમ્યું હોત મને
બીડમાં કીડી-મંકોડીની કેડી થવાનું
માયાળુ મારી સાથે રમ્યા કરવાનું
ટેકરીઓ ચઢતી-ઊતરતી ને
પડતર પ્રદેશોમાં ખોવાઈ જતી -
કેડી થવાના કોડ છે અકબંધ હજી...
ઘાસ સાથેની ગોઠડી ત્યજીને
ચતિ થવાનું અશક્ય છે
કાળજવી ઘાસ
હવાની જેમ એનું હોવું ખાસ
પૃથ્વીને રોમેરોમ
ભમી વળું બધી ભોમ
રવિ ને સોમ જેવું સત્ય
હોવાનું હેવાતન એટલે
ઘાસ-ઘાસનાં ફૂલ
સત્ય છે ઘાસની ગન્ધ
બાકી બધું તો બન્ધ-અન્ધ...
માણસ કરતાંય મોંઘું છે
ઝાકળ થૈને ઝળહળી જવું ઘાસમાં...

૩-૧૦-૦૭

અનુવાદ

મધ્યરાત્રીએ કોયલ | સિતાંશુ યશશ્ચંદ્ર

અંગ્રેજી ભાષાંતર : પ્રદીપ ખાંડવાલા



જ.તા. : ૧૮-૮-૧૯૪૧

જ.સ્થ. : ભુજ • વતન : પેટલાદ • એમ.એ., પીએચ.ડી.,
અધ્યાપન • કાવ્યગ્રંથ : 'ઓડિસ્યૂસનું હલેસું' (૧૯૭૪),
'જટાયુ' (૧૯૮૬)

રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક (૧૯૮૭), સાહિત્ય અકાદમી,
દિલ્હીનો પુરસ્કાર (૧૯૮૭), કબીર સન્માન (૧૯૮૮), નર્મદ
સુવર્ણચંદ્રક (૨૦૦૧), ચં. ચી. મહેતા એવોર્ડ (૨૦૦૭)

મધ્યરાત્રીએ કોયલ | સિતાંશુ યશશ્ચંદ્ર

આ પગથી પર પગલાં પડ્યાં રહ્યાં છે, જોયાં !
આ ચાંદો આજે ઊગ્યો છે ગઈ કાલનો,
પગલાંમાંથી ચરણો ચાલ્યાં ગયાં છે કોનાં ?
આ ચાંદો કેમ આજે ઊગ્યો છે ગઈ કાલનો ?
નીડે સૂતાં તેણે કાળુડાં બચોળિયાં
-માં એકને રે આજે આછું શું સંભળાય ?
કે કાગબાળ પાંખોને દઈને હડસેલો
કોયલ એક, ટહુકો વાળીને, ઊડી જાય.
રે હેત મને સાંભર્યાં છે જનમો જૂનાં,
હડસેલો મને વાગ્યો છે વીસરાયા વ્હાલનો.
એક તરુડાળે માળામાં દીઠો સૂનકાર મેં
ને મધરાતે ચાંદમાં દીઠી રે ફૂલેલડી.
ને કંદરાએ કંદરાએ સાદ દીધો વળતો
પણ પહાડોને પાંખો કપાયલી ન સાંપડી.
કોણ અહીં પડ્યું રહ્યું પગલાં થઈ કોનાં ?
આ ચાંદો આજે ઊગ્યો છે કોઈ ગઈ કાલનો.
પગલાંમાંથી ચરણો ચાલ્યાં ગયાં છે કોનાં ?
આ ચાંદો આજે ઊગ્યો છે કોઈ ગઈ કાલનો.

Koyal^s at Midnight | Sitanshu Yashaschandra

Have seen the footprints that have lain on this way !
Even the Moon risen today is of yesterday;
whose feet have stepped from these footprints away ?
Why has yesterday's moon risen today ?

Dozing in the nest among the clutch of black chicks
what does one among them hear from far ?
A koyal chick pushes aside the wings of crow chicks
returns a call and flies off clear.

Oh ! I have remembered tenderness many births old
from a forgotten fondness I have received a jolt.

Hush in the nest on the bough I perceived
and at midnight saw profiled in the moon a koyal.
The mountains couldn't locate the wings that were clipped^{ss}
though cavern after cavern returned the call.

Who has as whose footprints remained here stranded ?
This moon risen today is of some yesterday.

Whose feet have stepped from the footprints away ?
This moon risen today is of some yesterday.

Tr. : Pradip Khandwalla

s The Indian cuckoo ss According to legend, mountains had wings once that were clipped because of a transgression, stranding them.

પ્રિય,

છાપાં અને ટીવી મારફતે તને સમાચાર મળ્યા છે અને તારે ઘેર બધાંની સાથે ટેલિફોન દ્વારા સીધી વાતચીત પણ થઈ છે તેથી તને હવે પપ્પા-મમ્મી, ભાઈ-ભાભી, બિલાડીઓની સલામતીની ચિંતા ન હોવી જોઈએ. તેમ છતાં તારો આગ્રહ હતો તેથી આજે તારે ઘેર જઈ આવ્યો અને તારાં મમ્મીના હાથની ચા પી આવ્યો. તને પેલાં માધ્યમો કરતાં મારી ઉપર વધારે શ્રદ્ધા છે એમ જ માનવું રહ્યું ને ?

તને ચિંતા તારા કુટુંબની હતી, અન્ય કોઈ વિશે પૃચ્છા કરી નથી, પણ તારી કડુણાને સીમા નથી તે હું જાણું છું તેથી થોડી વાત મારા પોતાના વિશે કરું ? તારો મિત્ર છું; વગર માગ્યે સલાહ આપવાનો, મનમાં આવે તે તરંગો તારી દિશામાં વહેતા મૂકવાનો અધિકાર માની લીધો છે, તો આવડા મોટા અનુભવ વિશે તને કહ્યા વગર ચાલશે નહીં. આ ઘટના બની તે સવારે, તે ક્ષણે હું પરમ સંતોષનું ચિત્ર હતો : એક હાથમાં ચાનો કપ અને બીજામાં છાપું ! તે વખતે, પુરાણોમાં વર્ણવેલ સૃષ્ટિના સર્જન અથવા વિલય પ્રસંગે જ સંભવી શકે એવી મેઘગંભીર ગર્જના ધીમે ધીમે પગ નીચેથી ઊઠી. ગરમ ચા ઝભ્ભા ઉપર ઢોળાઈ અને દીવાલો ડોલવા લાગી. ત્યારે કુટુંબના આ મોભીએ શું કર્યું ? ‘ઘરતીકંપ છે, ભાગો -’ કહેતો બે ફલાંગે ઘરતી બહાર નીકળી ગયો. સલામતી કોલોનીની વચ્ચે ખુલ્લા આકાશ નીચે હતી પણ ત્યાં મોકળાશની ભીંત નહીં. ચાર દિવસ ઉપર બાથરૂમમાં પડી જવાથી જેમના પગે ફેંકચર થયું હતું તેવા મારા વૃદ્ધ પિતા પાછળના ઓરડામાં પ્લાસ્ટરથી સજાવેલો પગ લઈને પડ્યા હતા. ઉપરના માળે મારી બા, મેઘગર્જનાની વચ્ચે પણ ઘંટડીનો મૃદુ રવ સંભળાતો હતો તે ઉપરથી કહી શકાય કે, દેવસેવા કરતી હતી -

તરત પાછા વળીને બાળક જેવા પિતાને ઊંચક્યા અને હું હળવો ફૂલ બની ગયો. ત્યાં વળી જહાજનો દાદર ઊતરી રહેલી બાના ચહેરા ઉપર હાસ્ય જોયું. તે હાસ્યને પૂરેપૂરું તો ઉકેલી શકાશે નહીં. ઘંટડીએ ચમત્કાર સર્જ્યો અને રુદ્ર દેવતા સાક્ષાત પ્રગટ થયા એવું માન્યું હશે ? વૃદ્ધ પિત્તને અસહાય સ્થિતિમાં જોઈ સખીની રમૂજવૃત્તિ સળવળી હશે ?

આ વિષય માટે ભાષા નહીં, ચિત્રકારની પીંછી જોઈએ. તું ઊભી ઊભી જોતી હોય અને હું એક લસરકે એક - આપણી પાસે સમય નથી ! - એવા દરથી ચિત્રો દોરતો જાઉં. ઘર આગળ જે ટોળું થયું હતું એમાંથી જ અસંખ્ય ચિત્રો મળે. છતાં, પહેલું ચિત્ર એ સ્ત્રીપુરુષો અને બાળકોમાંથી કોઈનું નહીં પણ ઝાડુ વાળવાવાળા બાઈનું દોરું. નિત્યક્રમ પ્રમાણે વહેલી સવારે બચ્ચાંની ભંજૂર સાથે ફરજ ઉપર હાજર થઈ ગઈ હતી. પેલું બન્યું પછી વસ્તારને બાથમાં ભરી રસ્તાની બાજુ કચરાના ઢગલા ઉપર બેસી પડી હતી. પીઠ અને ખભે ગણાય નહીં એટલાં, પણ સૌથી નાનું ખોળામાં હતું એની તરફ દૂબળી શ્યામળી મા આંખો ખેંચીખેંચીને જોયા કરતી હતી. શું જોતી હશે બચ્ચાના ચહેરામાં ?

કોલોનીની વચ્ચે ગૂંચળું બનીને ઊભેલાં માણસો વિશે એટલું કહી શકું કે તે બધાં તદ્દન નવાં હતાં. નવાં અને મારે માટે સાવ અપરિચિત. અડધી ઊંઘમાં અડધાં વસ્ત્રો નીકળ્યાં હતાં. ચહેરાઓ ઉપર કોઈ વ્યક્તિગત રેખાઓ નહોતી. એમાંનો કોઈ વેપારી નહોતો, કોઈ દાક્તર કે શિક્ષક નહોતો. એક પૌરાણિક ડુંગરની ધાર ઉપર વિવશ ટેળું ઊભું હતું.

પડોશના એક યુવાનની વાત કંઈક વિગતથી કરવા જેવી છે. મારાથી બેએક વર્ષ નાનો છે, એક છોકરાનો બાપ છે અને પિતાની કાપડની દુકાન સંભાળે છે. આપણે માનીએ કે આવક-જાવકના લાલ ચોપડાઓ ભીતરનાં જળનો બરફ બનાવી દે, પણ આ માણસ હવે રાત્રે ઊંઘી શકતો નથી. બે-ત્રણ વાગ્યે બારણું ઉઘાડીને બેબાકળો દોડવા લાગે છે. વૃદ્ધ બાપ અથવા યુવાન પત્ની એ લાચાર પાષાણને હાથ પકડીને દાક્તર પાસે દોરી જતાં હોય એવું દૃશ્ય અમે સહુ જોઈએ છીએ.

કાલે રાત્રે સાડા બારે અચાનક આવ્યો. બારણું ખખડાવીને મને જગાડ્યો. મેં કહ્યું, આવ ભાઈ, આગમનનો હેતુ પૂછવાની જરૂર નહોતી. પ્રશ્નો તો એની ચારે બાજુ હતા. અંદર આવ્યો નહીં. બારણામાં ઊભો રહ્યો.

થોડી વારે કહે, 'ચાર, આપણે તો એક અસ્થિર મગજના ગ્રહ ઉપર વસ્યાં છીએ.' 'ચારે બાજુથી સુરક્ષિત પારણામાં પોઠી રહ્યો છે એવું તું આજ સુધી માનતો હતો ?' 'આ માટેલો સાંઢ અવકાશમાં આંધળુકિયાં કરે છે તે ગમે ત્યારે આપણને ખંખેરીને ફેંકી દે તો ?'

મેં કહ્યું, 'એમ જ છે. તને નવું લાગતું હશે, હું તો બેઠી બેઠી હસું છું.'

તારા આ સર્વજ્ઞ મિત્ર ઉપર તને હસવું આવતું હશે. આ સ્થિતિમાં પણ અહંકાર – મને ખબર છે, હું જાણું છું !



તત્ત્વજ્ઞાન ડહોળવામાં આજનો મુખ્ય વિષય પાછો ઠેલાતો જાય છે. સ્થિરતા થોડી પણ મેળવવી હોય તો મુદ્દાસર વાત કરવી જોઈએ. એમ તો તારા અસ્તિત્વ વિશે પણ શંકા ઉઠાવી શકાય, પણ તે કેમ ચાલે ? નજરે દેખાતી નથી પણ તું છે, પાસે નહીં તો દૂર ક્યાંક બેઠી છે એમ માનીને આ કથા માંડી છે. આજે સવારે ચાલતો તારા ઘર તરફ જવા નીકળ્યો. લોકો પાસેથી વાતો સાંભળી, છાપામાં વાંચ્યું, પણ આટલા દિવસમાં હું પોતે લહાવો લેવા નીકળ્યો નહોતો. તારા ઘર તરફના રસ્તા ઉપર તો આઠ માળનું એક મકાન તૂટી પડ્યું છે તેથી ગલીઓનો લાંબો રસ્તો લેવો પડ્યો. આ વિડંબના જો. શહેરમાં ઠેર ઠેર કબ્રસ્તાનો બન્યાં છે એમાં મોટામાં મોટું તારા ઘરની પાસે જ છે. મકાન પડ્યું પણ આટલા ટૂંકા સમયમાં એના કાટમાળમાંથી દંતકથાઓનું જાળું તૈયાર થયું છે. કેટલુંક સાચું હશે, ક્યાંક કોઈએ રંગ પૂર્યો હશે, પણ એ બધાંમાંથી ભૂમિતિનો એક આકાર આ પ્રમાણે બને છે :

એક ક્ષણનું સ્થિર બિંદુ તે હોનારતનું.

તેની પહેલાં આવનજાવનની અનેક લીટીઓ.

કોઈને ઘેર આગલી રાત્રે જ દીકરી અને જમાઈ પરણ્યા પછી પહેલી વાર આવ્યાં. આવવા માટે વિશેષ કારણ નહોતું. જ્ઞાતિના રિવાજ કે રૂઢિનું સમર્થન નહોતું. ફરવા માટે

રાજસ્થાન ગયાં હતાં ને પાછાં વળતાં અમદાવાદ સ્ટેશન જોઈને સફાળાં ઊતરી ગયાં – પપ્પામમ્મીને મળીને જઈએ. બીજા ઘેર દસ વર્ષની છોકરી આ બન્યું એની પાંચ જ મિનિટ પહેલાં દૂધ લેવા માટે સામેના વિતરણકેન્દ્ર ઉપર ગઈ. પરિણામે, કુટુંબને આવરી લેતા સર્વગ્રાહી આલિંગનથી તે એકલી વંચિત રહી ગઈ. કોઈનો મિત્ર આગલી સાંજે ઊભે ઊભે મળવા આવ્યો, આ બાજુથી નીકળ્યો હતો એવા બહાને. વાતોના તડાકામાં મોડું થઈ ગયું તે શેતરંજી માગીને લાંબો થઈ ગયો. મારા જેવો છડો હતો. ઘેર ફોન પણ ન કર્યો. છડો કહ્યો, પણ એને માટે રાત રોનારીઓ તો હશે. સવારનો સમય તેથી કામવાળીઓ ઘેરઘેર આવી હોય પણ એમાંથી કોઈની આગવી રોમાંચક વાર્તા મળતી નથી. 'કામવાળીઓ' એવો એક વર્ગ બનાવી એમને અડધા વાક્યના પથ્થર નીચે જ દાટી દેવામાં આવે છે. ડોશીઓની નોમ જેવી વાત. એમાંથી કોઈને ઝાંઝર હશે. કોઈને કામ કરતાં કરતાં ગાવાની ટેવ હશે.

ક્ષણ નક્કી હતી એમ ભાગ્યના લેખમાં માનનારાઓનું કહેવું છે. એ જે હોય તે, આપણને રસ પડે છે પેલી અંદર-બહારની ગતિમાં. તું ધ્યાનથી જો, નહીં તો ચૂકી જઈશ ! કોઈ આવ્યું, કોઈ ગયું. એક અંદર, બીજું બહાર. આવજો આવજો ! હું જાઉં છું હું જાઉં છું – મ્યુઝિકલ ચેર જેવું લાગે છે, નહીં ? એંશી વર્ષના એક ડોસા મોર્નિંગ વોકમાં ગયા હતા, પુત્રો-પુત્રવધૂઓ, એમનાં કબૂતર અને હોલાઓને મૂકીને. ફેફસાંમાં વૈશ્વિક પ્રાણ ભરીને પાછા આવ્યા ત્યારે તો રમત પૂરી થઈ ગઈ હતી. સંગીતમય ખુરશીમાં બેસવાનો લહાવો ન મળ્યો તેથી પોક મૂકીને રડ્યા.



આગળ ખુલ્લી જગ્યા, એક ચીકુડી, એક લીંબુડી. આ તારા ઘરનો અર્થ તારા ગયા પછી સ્પષ્ટ થયો. એ તો તારી આંગળીઓ, તારી આંખો છે. એ બધાં સલામત છે એમ તને ખાતરી આપું ? ક્યાંય એક રેખા પણ તરડાઈ નથી. થોડી વાર તો બહાર ઊભો ઊભો જોઈ રહ્યો. પાંદડાં તે તું. ફરફરે ડોલે ઝૂલે તે તારા સિવાય બીજું શું હોઈ શકે ? ઓટલા ઉપર બેઠી હતી અને મને જોઈને ચાલી ગઈ તે બિલાડી પણ તું –

જો ચિડાઈ ! ઔચિત્યનો વિચાર કર્યા વગર આરેઘડ રમૂજ ફેંકવાની આ ટેવ, જેને કારણે પ્રથમ હું તને પ્રિય બન્યો, પછી ધીમે ધીમે ઓછો પ્રિય થયો. અને હાલ માત્ર પત્રોનાં સંબોધનોમાં સુકાઈ ગયેલો 'ભ્રમ' રહ્યો છું –

એ ઘેર હંમેશાં આવકાર જ મળ્યો છે. મારે ડોરબેલ પણ વગાડવો પડ્યો નહીં. બારણા પાસે પડછાયો જ પડ્યો હશે ત્યાં તારી બાનો ઠપકો સંભળાયો, 'ઘણા દિવસે !' હું બોલ્યા વગર ઊભો રહ્યો.

'હાથ નવરા નથી. અંદર આવીને બેસ. ભૂલો પડ્યો કંઈ ?'

'એવું જ હશે' કહેતો હું જાણી ઠેલીને અંદર ગયો. ઘર ખાલી હતું. તારા પપ્પા દુકાને અને ભાઈ-ભાભી નોકરીએ ગયાં હશે એવો વિચાર મને આવ્યો નહોતો. આટલું જલદી વેપારધંધા, સ્કૂલો બધું ચાલુ થઈ જાય તે જીવન 'નોર્મલ' હોવાની સાબિતી. તરત ચાના બે કપ સાથે તારાં મમ્મી આવ્યાં. પોતાને માટે બનાવી હશે તે બે કપમાં અડધી-અડધી કાઢી હતી. મેં પહેલો ઘૂંટડો ભર્યો ત્યારે બધું ધ્યાન કેન્દ્રિત કરી મારી સામે તાકી રહ્યાં, જાણે ચાની નહીં મારી પરીક્ષા હોય. ભાવી ? મસાલો કેવો લાગ્યો ? ગઈ કાલે જ

માણેકચોકની એક પ્રાચીન દુકાનમાંથી કોઈ ઇલમી મસાલો શોધી લાવ્યાં હતાં એનો પ્રથમ પ્રયોગ મારી ઉપર કર્યો. બજારની વાત કરતાં વળી કંઈક યાદ આવ્યું એટલે ચા અડધી મૂકીને હસતાં હસતાં ઊભાં થયાં. ‘તને કાંક બતાડું.’

આ અહેવાલ અહીં પૂરો કરી શકાય પણ લખવા બેઠો જ છું તો તે મુલાકાતનું વર્ણન પૂરું કરું. તારાં મમ્મી પાછાં આવ્યાં ત્યારે જમણા હાથમાં કંઈક ઝૂલતું હતું. લાકડાના બે નાના ટુકડા અને જાળી ભેગાં કરીને બનાવેલું એ યંત્ર મને સમજાયું નહીં તેથી મેં પૂછ્યું, ‘આ શું છે ?’

‘દેખાતું નથી ?’

‘દેખાય છે પણ બુદ્ધિમાં ઊતરતું નથી.’

‘પાંજરું !’

‘કયા પંખી માટે ?’

‘પંખી તો બધાં ઊડી ગયાં.’

‘હું એ જ કહું છું -’

‘આ તો ઉંદર માટે છે. એક દશમન પેંધ્યો છે.’

પંખીના વિકલ્પે ઉંદર ? પછી મને લાગ્યું કે હું જે વિષયની વાત કરવા ગયો હતો તેની સાથે ઉંદર પણ સંબંધ તો ધરાવે છે. મોટી હોનારતો સાથે ઉંદર અનિવાર્યપણે જોડાયેલો નથી ? પ્લેગના ઉંદર. ડૂબતું જહાજ છોડીને ભાગતા ઉંદર.

તરત મેં કહ્યું, ‘માસી, આ જે બન્યું -’

‘હોવે !’

‘તમારે તો ઘરની સાવ પાસે. બધું નજરે દેખાયું હશે, કાને સંભળાયું હશે -’

માસીએ છણકો કર્યો, ‘પેલીને જોઈ ?’

‘કોને ?’

‘મોટી ચોટલો ઉલાળતી ફેડકા લે છે તે લાજતી નહીં હોય ?’

એમના શબ્દોને અનુસરીને મેં ડાબી તરફ કુમુદબહેનના ઘર સામે જોયું.

મહાકાવ્યોની શોભા છે આખ્યાનો. મારું નસીબ કે વિનાશના તાંડવે બધિર બનાવી દીધો હતો ત્યારે રૂમઝૂમ આડકથા દાખલ થઈ. જોકે આવા પ્રસંગે શ્રોતાનું કામ સહેલું નથી હોતું. સતત જાગ્રત રહેવું પડે છે. તારાં મમ્મી હસે, તાળીઓ પાડે અને એકધારું બોલ્યે જાય અને મારે સામે બેઠા બેઠા તંતુ મેળવવા પડે, ગૂંચો ઉકેલવી પડે.

‘જો.’

‘ત્યાં તો કંઈ દેખાતું નથી. બધી બારીઓ બંધ છે, માસી.’

‘શું મોઢું લઈને બહાર નીકળે ? પેલી તો ગઈ એના બાપને ઘેર.’

‘તે કોણ ?’

‘કેમ વળી, છોકરાની વહુ.’

નખરાળી વહુનું આખ્યાન હવે આપણે સાંભળીએ :

પુત્રમાં ફૂંકી ખાવા ચાર આની નથી, આઈસક્રીમ અને સોડાલેમનની બાટલીઓ

વેચે, તોયે એને માટે વહુ લાવ્યા હાઈ-ફાઈ. પછી આ જ દશા થાય ને ? વર આખો દા’ડો દુકાને હોય અને ઘેર આનાં નખરાં ચાલતાં હોય તે બારીમાંથી દેખાય. આપણને ન દેખાય તો બાપડી ઓટલે આવીને બતાવી જાય. આજે ક્લિઓપેટ્રાએ વાળને મેંદી ચોપડી છે તો કાલે ઇલિઝાબેથ ટેલરે ફેસ-પેંક મેલ્યો છે. રોજ સવારે સાસુ માટલાં વીછળતી હોય કે પૂજાપાઠ કરતી હોય ત્યારે વહુ શૂઝ ચડાવીને મોર્નિંગ વોક લેવા ઊપડે. આપણને થાય કે આ નવી જનરેશનની છોડીઓ આમ ગમે તેમ પણ હેલ્થ કોન્શસ.

ત્રીજું પાત્ર હતું કામવાળીનું. એના ભેદ ઊંડા. બહારથી દેખાય કામવાળા પણ અંદરખાને દૂતી. એને અને વહુને ઓટોમેટિક સખીપણાં થઈ ગયાં. કામવાળાની ઈંટ-પતરાની નાની ઓરડી પાટાની પેલી બાજુ. વર હતો પણ એને તગેડી મેલ્યો છે અને એકલી જલસા કરે છે. કારસો એવો ગોઠવેલો કે વહુનો જૂનો બોયફ્રેન્ડ અંધારામાં આવીને કામવાળીના ઘરમાં પોઝિશન સંભાળી લે. બીજી બાજુથી કુમુદબહેનની ગૃહલક્ષ્મી શૂઝ ચડાવીને રનિંગ કરતી એ ઘરમાં પેસી જાય. મોર્નિંગ વોક કે જે ગણો તે બધું દસ બાય આઈની ઓરડીમાં. દૂતી બહાર પહેરો ભરે. કોઈને કાંચ દુઃખ અને કોઈને કાંચ દુઃખ. તે ઐતિહાસિક સવારે શહેરનું અને દેશનું જે થયું તે, અહીં તો શીરી-ફરહાદ અંદર અને ઉપર છાપરું પડ્યું. કાગારોળ કરી મેલી.

બચાવો બહાર કાઢો.

લોક ભેગું થયું.

સહુ દૂતીને પૂછે - તું બહાર છો તો અંદરથી આ કોની ચીસો સંભળાય છે ? એ નફરટે તરત ભંડો ફોડી દીધો. ચારે બાજુ સમાચાર ફેલાઈ ગયા કે ફલાણાની વહુ, સાસુમાની આગેવાની નીચે અમારી મંડળીએ પહોંચી ગઈ. પછી તો ઈંટો અને પતરાના ભંગારને સોંસરો સાસુવહુનો સંવાદ ચાલ્યો. સાસુ ગાળો બોલે અને પેલી અંગ્રેજીમાં રડે કે મમ્મી પ્લીઝ ઓકે ? થોડો કાટમાળ ખસેડ્યો. ત્યાં એકબીજાને વળગીને અડધાં લૂગડે, આપણને કહેતાંયે શરમ આવે, પણ પેલી વાર્તામાં નથી આવતું કે નીંભાડામાંથી બિલાડીનાં બચ્યાં હેમખેમ નીકળ્યાં ?

એક લીટો કે લસરકો નહીં.

તેળામાં જ્યજ્યકાર થઈ ગયો.

મહાકાવ્યમાં પાછા જવાની જરૂર જ ન રહે એવું આખ્યાન આપણે સાંભળ્યું. પત્ર પૂરો કરવા માટે આ આદર્શ મુકામ છે. તારી-મારી વાર્તા માટે પણ. આપણા બધામાં છેલ્લી મુક્તિ મને મળી. માટે, પૂરા અધિકાર સાથે પત્રનું સમાપન તો આ રીતે જ કરીશ.

લિ.

તારો મિત્ર



પરબ

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના સભ્યપદ અને 'પરબ'ના લવાજમ અંગે :

- ❖ 'પરબ' દર મહિનાની દસમી તારીખે પ્રકાશિત થાય છે.
- ❖ 'પરબ'ના ગ્રાહક તથા પરિષદના સભ્ય વર્ષમાં ગમે ત્યારે થઈ શકાય છે.
- ❖ 'પરબ'નું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧૫૦ છે.
- ❖ વિદ્યાર્થીઓ માટે 'પરબ'નું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૭૫ છે, પ્રમાણપત્ર સાથે બીડવું.
- ❖ ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના વાર્ષિક તેમજ આજીવન સભ્યપદના શુલ્કમાં 'પરબ'ના લવાજમનો સમાવેશ થઈ જાય છે.
- ❖ પરિષદના વાર્ષિક વ્યક્તિગત સભ્યપદનું શુલ્ક રૂ. ૨૦૦ તથા સંસ્થાગત સભ્યપદનું શુલ્ક રૂ. ૩૦૦ છે.
- ❖ પરિષદના આજીવન સભ્યપદનું શુલ્ક રૂ. ૨,૦૦૦ છે તથા સંસ્થા આજીવન સભ્ય ફી રૂ. ૩,૦૦૦ છે. (વિદેશવાસીઓ માટે ૭૫ પાઉન્ડ અથવા ૧૩૦ ડોલર.)
- ❖ 'પરબ' લવાજમ તથા પરિષદ સભ્યપદ શુલ્કની રકમ મનીઓર્ડર અથવા ડિમાન્ડ ડ્રાફ્ટથી 'ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ'ના નામે જ મોકલવી.

લેખકોને :

- ❖ 'પરબ'માં પ્રગટ થતાં લખાણોમાંના વિચાર-અભિપ્રાયની જવાબદારી જે તે લેખકની રહે છે.
- ❖ લેખકોએ પોતાનું લખાણ ફૂલ્સકેપ અથવા ઠેચ સાઈઝના કાગળની એક બાજુએ, સુવાચ્ય અક્ષરે લખી મોકલવું. પોસ્ટકાર્ડ, ઈનલેન્ડ કે ચબરખીઓમાં કૃતિ મોકલવી નહીં. પ્રત્યેક કૃતિ નીચે પૂરું સરનામું લખવા તથા એક નકલ પોતાની પાસે રાખીને જ કૃતિઓ મોકલવા વિનંતી.
- ❖ સ્વીકૃત કૃતિની જાણ કરાશે. ટપાલ-ટિકિટો ચોંટાડેલું કવર મોકલ્યું હશે તો જ અસ્વીકૃત કૃતિ પરત કરવામાં આવશે, અન્યથા કૃતિ રદ ગણવી. પોસ્ટકાર્ડ મોકલ્યું હશે તો અસ્વીકૃતિની જાણ કરાશે.
- ❖ પત્રવ્યવહારનું સરનામું : તંત્રી, 'પરબ' ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ (પ્રકાશન વિભાગ), ગોવર્ધનભવન, આશ્રમમાર્ગ, 'ટાઈમ્સ' પાછળ, નદીકિનારે, પો.બો. ૪૦૬૦, અમદાવાદ ૩૮૦૦૦૮

ગાંધીનગરમાં તા. ૨૦, ૨૧, ૨૨ ડિસેમ્બર, ૨૦૦૭ ત્રણ દિવસ ગાંધીનગર કલ્ચરલ ફોરમના યજમાનપદે ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદનું ૪૪મું અધિવેશન યોજાયું. સેક્ટર-૧૭માં ટાઉનહોલ પરિસરમાં અધિવેશનના કાર્યક્રમો થયા હતા. તા. ૨૧ શુક્રવારે અધિવેશનની ઉદ્ઘાટન બેઠક યોજાય તે પૂર્વે તા. ૨૦ ગુરુવારે, અધિવેશનની પૂર્વસંધ્યાએ જાણે દબદબાભેર કાર્યક્રમોના પ્રારંભ થયો હતો. બપોરે ૩-૦૦ વાગે ગાંધીનગરનાં જુદાં જુદાં ત્રણેક સ્થળોથી ગ્રંથયાત્રા આરંભાઈને ટાઉનહોલ પર આવી હતી. ટાઉનહોલનો સભાખંડ ડેલીગેટ્સ તથા સ્થાનિક પ્રેક્ષકોથી ભરચક હતો. મંચના વિશાળ પડદા પર ૨૦' x ૩'નો 'ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ : ૪૪મું અધિવેશન'નું બેનર પુષ્પોથી સુશોભિત હતું, જેમાં પરિષદના પૂર્વપ્રમુખોની ૩૬ તસવીરો અનિયમિત ક્રમમાં / આકારમાં પ્રત્યક્ષ થતી હતી. કેન્દ્રમાં ગાંધીજી અને ગોવર્ધનરામની છબિઓ શોભતી હતી. મંચની બંને દિવાલો પર કવિશ્રી ઉમાશંકર અને સુંદરમ્ની મોટી તસવીરો મૂકવામાં આવી હતી. મંચના ટેબલ પર 'પ્રગતિ મિત્રમંડળ - બોરીવલી - કાંદિવલી, મુંબઈ : હાર્દિક સ્વાગત'નું બેનર પ્રત્યક્ષ હતું. બાજુમાં દીવાલ પર પ્રસ્તુત અધિવેશનની યજમાન સંસ્થા ગાંધીનગર કલ્ચરલ ફોરમનું બેનર હતું. કમ્પ્યુટર સ્ક્રીન પર ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગુજરાતી લેક્સિકોન કોમ સ્વાગત કરે છે તે વંચાતું હતું. મંચસ્થ મહાનુભાવોમાં સર્વશ્રી નારાયણ દેસાઈ (વરાયેલા પ્રમુખ), કુમારપાળ દેસાઈ (વર્તમાન પ્રમુખ) ભોળાભાઈ પટેલ, રઘુવીર ચૌધરી, સુદર્શન આયંગર, ધીરુબહેન પટેલ વગેરે ઉપસ્થિત હતાં. કાર્યક્રમનો આરંભ શ્રી પિનાકીન વ્યાસ (અરવિંદ આશ્રમ)ની પ્રાર્થનાથી થયો હતો. કાર્યક્રમનું સંચાલન શ્રી રાજેન્દ્ર પટેલ દ્વારા થયું હતું.

શ્રી ભોળાભાઈ પટેલે શબ્દજ્યોતિ દ્વારા અધિવેશન પ્રસંગે યોજાયેલ પુસ્તકપ્રદર્શનનું ઉદ્ઘાટન કર્યું હતું.

આ કાર્યક્રમમાં અતિથિવિશેષ શ્રી પી. કે. લહેરીએ જણાવ્યું કે, "રાજધાની બન્યા પછી ગાંધીનગરમાં કમશ: વિકાસ થયો છે તેમાં આજના દિવસનો આ પ્રસંગ આગવો છે."

કાર્યક્રમના બીજા દોરમાં મુંબઈની સંસ્થા પ્રગતિ મિત્રમંડળ તરફથી વાર્તાસ્પર્ધનાં ઇનામોનું વિતરણ કરવામાં આવ્યું હતું અને પરિષદના વરાયેલા પ્રમુખ શ્રી નારાયણ દેસાઈનું શાલ ઓઢાડી અભિવાદન કરાયું.

પછીથી શ્રી કુમારપાળ દેસાઈ, શ્રી ધીરુબહેન પટેલ, શ્રી રઘુવીર ચૌધરીનાં અભિવાદન સંસ્થાના ટ્રસ્ટીઓ સર્વશ્રી વિનોદભાઈ વોરા, હસમુખભાઈ તથા એ.બી.મહેતાએ કર્યાં હતાં.

કાર્યક્રમના ત્રીજા દોરમાં ગાંધીનગર કલ્ચરલ ફોરમ દ્વારા પરિષદના ૪૪મા અધિવેશન નિમિત્તે ગાંધીનગરની સાહિત્યિક ચેતનાને પ્રગટાવતા વિવિધ કાર્યક્રમો /

સ્પર્ધાઓનું આયોજન થયું તેની વિગતો તથા વિજેતાઓને ઇનામ વિતરણનો કાર્યક્રમ થયો હતો. અધિવેશનની તારીખો પહેલાં ૧૫-૧૭ દિવસ વિવિધ સ્પર્ધાઓ યોજાઈ. ગ્રન્થયાત્રાનું વિશિષ્ટ આયોજન થયું. ૭૩ કિ.મી.ની આ ગ્રન્થયાત્રામાં પરિક્રમા કરવામાં આવી. ૩૫ સંસ્થાઓએ ભાગ લીધો. ૪૩ હજાર બાળકોને લાભ મળ્યો. ૧૧ જેટલી સ્પર્ધા યોજાઈ, જેમાં ૫૦૦ બાળકોએ ભાગ લીધો. એક અપૂર્વ સાહિત્યિક ઘટનાએ આકાર લીધો અને નગરની સંસ્કારિતાનું પ્રમાણ આપ્યું. શ્રી પ્રકાશ લાલાએ આ આયોજનો અંગે વિગતવાર માહિતી આપી.

પરિષદ અધિવેશની પૂર્વસંધ્યાએ યોજાયેલ કાર્યક્રમનું ચતુર્થ પ્રયોજન ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલા સાર્થ જોડણીકોશ પર આધારિત સ્પેલચેકરના લોકાર્પણ વિધિનું હતું. આ પ્રસંગે ભૂમિકારૂપ વક્તવ્ય વિદ્યાપીઠના ઉપકુલપતિશ્રી સુદર્શન આયંગરે આપ્યું હતું. તેમણે આ પ્રસંગને સીમાચિહ્નરૂપ ગણાવ્યો હતો.

પૂર્વસંધ્યાએ યજમાન સંસ્થા તરફથી રાત્રિના આઠ વાગે સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમનું આયોજન થયું હતું, જેમાં આદિ કવિ નરસિંહ મહેતાના જીવન અને કવન આધારિત નાટ્યસંગીત કાર્યક્રમની મલ્ટીમીડિયા પ્રસ્તુતિ કરવામાં આવી હતી. શ્રી ભાગ્યેશ ઝાની પરિકલ્પના મુજબ કાર્યક્રમનું શીર્ષક ‘વૃક્ષમાં બીજ તું...’ પસંદ કરવામાં આવ્યું હતું. ઓપનએર રંગમંચ પર ભજવાયેલ આ કાર્યક્રમે સૌ પ્રેક્ષકોને સાહિત્ય-સંગીત અને ભક્તિરસમાં લયલીન કર્યાં હતાં, રસતરબોળ કર્યાં હતાં. તેમાં નરસિંહના જીવનમાં બનેલ ચમત્કારપૂર્ણ પ્રસંગોનો પ્રભાવ હતો તેમ આદિકવિના શબ્દનો જાદુ હતો.

તા. ૨૧-૧૨-૨૦૦૭, શુક્રવાર સવારે ૧૦ વાગે અધિવેશનની ઉદ્ઘાટન બેઠકનો પ્રારંભ થયો હતો. ગાંધીનગરના માર્ગો પર વિશાળ હોર્ડિંગ તથા મોટી કમાનવાળા નગર પર સાહિત્યકારોની મોટી છબિઓ સાથે સ્વાગત પામીને, ‘આવો, માતૃભાષાનો મહિમા ગાઈએ’ એ સંકલ્પસૂત્ર સાથે સૌ સાહિત્યરસિકો, સાહિત્યકારો, અધ્યાપકો, વિદ્યાર્થી-વિદ્યાર્થિનીઓ ટાઉનહોલ પરિસર એટલે કે કવિશ્રી સુંદરમનનગરમાં મોટી સંખ્યામાં (લગભગ ૭૦૦) ઊભી રહ્યાં હતાં.

‘જય જય ગરવી ગુજરાત..’, અર્વાચીનોમાં આદ્ય કવિશ્રી નર્મદની રચનાના સુંદર ગાનથી કાર્યક્રમનો પ્રારંભ થયો હતો. ત્યારબાદ સ્વાગતમંત્રીશ્રી કૃષ્ણકાંત ઝાનું પ્રવચન થયું હતું. તેમણે જણાવ્યું કે, “ગાંધીનગરની રચનાને ૩૭ વર્ષ થયાં. આજે પ્રથમ વખત આ પ્રસંગ આવ્યો છે. ગાંધીનગરમાં અધિવેશનો તો અનેક યોજાયાં છે. કલાકારો, વકીલો, અન્ય વ્યાવસાયિકો, રાજકીય પ્રવૃત્તિનાં એમ અધિવેશનો યોજાયા કરે, પરંતુ સાહિત્ય અંગે અધિવેશન પહેલીવાર યોજાય છે. આ વાતનો અત્યંત આનંદ છે. પરિષદ અધિવેશન યોજવા તત્પર બનવા પાછળના બે ઉદ્દેશો છે. એક - ગાંધીનગરની ઓળખ બદલવી છે. તેની સંસ્કાર નગરી તરીકેની ઓળખ કરાવવી છે. ગુજરાતને ગાંધીનગરનો સાચો પરિચય કરાવવો છે. બે - સાહિત્યિક ચેતના અહીં પ્રગટે તેવો પ્રયાસ કરવો છે.” પૂ. મોરારિબાપુનું સ્વાગત સ્વાગત પ્રમુખશ્રી માણેકલાલ પટેલ, નારાયણ દેસાઈનું સ્વાગત શ્રી પી. કે. લહેરી, કુમારપાળ દેસાઈનું સ્વાગત શ્રી નારાયણ બી. પટેલ તથા ગુણવંત શાહનું સ્વાગત શ્રી પ્રકાશ લાલા દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું. સ્વાગત પ્રમુખશ્રી માણેકલાલ પટેલે પ્રવચન કર્યું હતું. તેમણે

એક વાત મૂકી કે પરિષદ દ્વારા પણ કોઈ ચંદ્રક કે મોટું પારિતોષિક અપાવું જોઈએ. તેમનાં મનમાં રણજિતરામ સૂવર્ણચંદ્રક પ્રકારની વ્યવસ્થા ગોઠવાય તેવી જિંકર હતી. ત્યારબાદ સંચાલનનો દોર સંભાળતાં પરિષદના વહીવટીમંત્રી શ્રી રતિલાલ બોરીસાગરે વર્ષ દરમિયાન થયેલી પ્રવૃત્તિનો અહેવાલ વાતચીતની ઢબે રસપ્રદ શૈલીમાં રજૂ કર્યો હતો. લેખિત અહેવાલ સૌ ડેલીગેટ્સને પ્રાપ્ત થયેલો છે તેથી મંચ પરથી તેનું વાચન તેમણે નિવાર્યું હતું. બોરીસાગરની વાત કરવાની ઢબ સ્વાભાવિક હાસ્ય ‘મરક મરક...’નો અનુભવ કરાવનારી રહી હતી.

તેમણે વ્યાજના દર ઘટ્યા તેથી આવક ઘટી અને મોંઘવારી વધતાં પ્રવૃત્તિનો ખર્ચ વધ્યો તે વાતનું ચિત્ર ઉપસાવી પરિષદ પ્રવૃત્તિની મુશ્કેલીનો ખ્યાલ આપ્યો હતો. સચ્ચિદાનંદ પારિતોષિકનો ઉલ્લેખ કરી આ પારિતોષિક વાસ્તવિક રીતે ય મોટું છે એમ જણાવી ઉમેર્યું હતું કે પરિષદ તરફથી, તેના માધ્યમથી અપાતાં પારિતોષિકોનો ભાવનાત્મક મહિમા મોટો છે, જેથી જે સાહિત્યકારને તે પ્રાપ્ત થાય છે તે અત્યંત હોંશભેર તે સ્વીકારવા તત્પર હોય છે.

વિદાય લેતા પરિષદપ્રમુખ શ્રી કુમારપાળ દેસાઈએ પોતાના ટૂંકા ઉદ્બોધનમાં જણાવ્યું કે, “ગાંધીનગર હવે ગુજરાતનું પાટનગર બને છે.” આ વાતને તેમણે પાટણ, દ્વારિકા, વલ્લભીપુર જે પ્રકારે પાટનગરો હતાં તેનો સંદર્ભ આપીને સ્પષ્ટ કરી. વરાયેલા પરિષદ પ્રમુખશ્રી નારાયણ દેસાઈનો પરિચય શ્રી પ્રકાશ ન. શાહે આપ્યો. તેમણે નારાયણ દેસાઈનાં બે પાસાં - લેખક-સર્જક અને કર્મશીલ -ને ઉપસાવ્યાં.

ત્યારબાદ પરિષદ પ્રમુખશ્રી નારાયણ દેસાઈએ કેટલીક વાતો વાતચીતના સ્વરૂપમાં રજૂ કરી. (આમ તો નારાયણ દેસાઈ અનોખા વક્તા છે.) તેમણે વિનોબાજીએ ગીતાઈ (મરાઠી)ની પ્રસ્તાવના અનુષ્ટુપમાં લખી છે તેનો આધાર લઈ પોતાની વાત માંડી. તેમણે પોતાના બાળપણમાં ગાંધી સાથે પત્રવ્યવહાર માંડેલો તેની વાત કરી. પોતે લાંબા પ્રશ્નો પૂછતા અને ગાંધીજી ટૂંકા જવાબો આપતા તે પ્રસંગે કહ્યો. નારાયણ દેસાઈએ ગાંધીજી એટલે કે પરિષદના પૂર્વપ્રમુખ ગાંધીજીએ રજૂ કરેલી અપેક્ષા દોહરાવી. ‘કોસિયા સુધી પહોંચી શકે તેવું સાહિત્ય સર્જો.’ આ વાતને સમજાવતાં તેમણે કહ્યું કે સરલતા માત્ર ભાષાની નહિ, હૃદયની સરલતા રાખનારું સાહિત્ય સર્જવું જોઈએ. ગિરાગુર્જરીને વિશ્વગુર્જરી બનાવીએ.’ આ સંદેશ આપતાં તેમણે નાનાં નાનાં કુંડાળામાંથી બહાર આવવાની જિંકર કરી. આ માટે આત્મનિરીક્ષણ, આત્મપરીક્ષણ અને આત્મશોધન કરવાની જરૂર જણાવી.

તેમણે કહ્યું કે, ‘વિશ્વસાહિત્ય બનતાં પહેલાં આપણે ભારતીય સાહિત્ય બનવું પડશે.’ અંતમાં તેમણે આપણા સમાજમાં ઊભી તિરાડ પડી ચૂકી છે તે વાત વેદનાપૂર્ણ વાણીમાં રજૂ કરી. ફાવેલા લોકો અને રહી ગયેલા લોકો વચ્ચેનું અંતર વધતું જાય છે. વિકાસના આંકડા જેમ ઊંચા જતા જાય છે તેમ વિષમતાના આંકડા પણ વધતા જાય છે. આ વાતને પોતાની નિસબતનો વિષય છે તેમ જણાવી સમાજના અંતિમ જણ વિશે નિસબત વધવી જોઈએ તેવો અનુરોધ કર્યો.

શ્રી ગુણવંત શાહે કવિશ્રી નિરંજન ભગતને ટાંકીને કહ્યું કે સમાજ કદી કવિસૂનો ન હજો, સંસ્કૃતિ કદી કવિતાસૂની ન હજો, સાહિત્યકાર કદી કરુણાસૂનો ન હજો. મા

સરસ્વતીનો મહિમા કરતાં તેમણે ભવભૂતિને ટાંક્યા. પોતાની આગવી અભિવ્યક્તિમાં તેમણે કહ્યું કે, “હું ખલેલ વહેંચવા આવ્યો છું.” વાજબી પ્રશંસા કરવામાં પણ કૃપણતા દાખવે તે સારો વિવેચક હોઈ શકે, સારો માણસ નહિ. તેમણે ચાર સંસ્કૃતિઓનો ઉલ્લેખ કર્યો - યદ્યપિ સંસ્કૃતિ, હાંલાંકિ સંસ્કૃતિ, નોકોમા સંસ્કૃતિ અને જો કે સંસ્કૃતિ, છેલ્લે કહ્યું કે, “માતાના ધાવણ પછી તરત જેનું સ્થાન છે તે માતૃભાષા.” બૌદ્ધિકો-બુદ્ધિજીવીઓમાં લોકપ્રિય બની રહે તેવી એક ખાસ વસ્તુત્વ શૈલી સાથે ગુણવંત શાહ સ્વાભાવિક જ સભાગૃહમાં છવાઈ ગયા હતા.

શ્રી રઘુવીર ચૌધરીએ ગુણવંત શાહની પછી અને પૂ. મોરારિબાપુની પૂર્વે પ્રાસંગિક વક્તવ્ય આપ્યું હતું. પૂ. બાપુ અને નારાયણભાઈ બંને મંચ પર બાજુ બાજુમાં બેઠા હતા તે વાત પર લક્ષ કરી રઘુવીરભાઈએ કહ્યું કે બંને સાથે બેસે તે જરૂરી છે.

પૂ. બાપુએ નમ્રભાવે કહ્યું કે મારી ભાષાના ગૌરવનું દર્શન કરવા આવ્યો છું; ઉદ્ઘાટન કરવા નથી આવ્યો. મારી પ્રસન્નતા વ્યક્ત કરવા આવ્યો છું. તેમણે કહ્યું, “મા, માતૃભૂમિ, માતૃસંસ્થા અને માતૃભાષા - આ ચાર વસ્તુ ન ભુલાય તેની કાળજી લો.” બાપુ પૂરેપૂરા ખીલ્યા હતા. રમૂજ, હળવા કટાક્ષ, શેર વગેરેથી તેમનું વક્તવ્ય શ્રોતાજનોને જીતી લેતું હતું.

અશોકવાટિકામાં શ્રી હનુમાનજી મહારાજ જાનકી પાસે જાય છે ત્યારે કઈ ભાષામાં બોલવું તે વિચાર કરે છે અને પછી મૈથિલી ભાષામાં બોલે છે, જેથી જાનકીને લાગે કે મારી ભાષાનો માણસ મને નહિ ઠગે.

તેમણે હિંસા-અહિંસાના શબ્દપ્રયોગ વિના ‘પ્રહાર બંધ કરો - પ્રસાદ વહેંચો’નો સંદેશ આપ્યો.

તેમણે કહ્યું, “તમારી કવિતા બોલવા આવ્યો છું. મને અહીં પ્રેમ-વાત્સલ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. તમારી કવિતા બોલવાનો તો મને અધિકાર ખરો ને ?”

શ્રી બોરીસાગરભાઈએ સાચું કહ્યું, “મા શારદાની આંખમાં હરખનાં આંસુ આવે તેવો પ્રસંગ છે.”

આમ તો પૂ. બાપુના પ્રવચન પછી કોઈ વક્તવ્ય ન હોઈ શકે, પરંતુ કવિનું એક ખાસ ગૌરવ હોય છે. કવિશ્રી નિરંજન ભગતે મંચસ્થ મહાનુભાવોના આગ્રહને વશવર્તી પોતાનું બહુ જ જાણીતું કાવ્ય વાંચ્યું, “લાવો તમારો હાથ, મેળવીએ...”

ઉદ્ઘાટન બેઠક દરમિયાન નાનાં-મોટાં દાનો જાહેર થયાં અને શ્રી રાજેન્દ્ર પટેલ તેની વારંવાર જાહેરાત કરતા રહ્યા જે પણ સમગ્ર વાતાવરણનો એક ઊડીને આંખે વળગે તેવો અંશ રહ્યો હતો.

બપોરે ૨-૩૦ કલાકે વિભાગીય પ્રથમ બેઠક નવલકથા વિશે હતી. આ બેઠકનું સંચાલન શ્રી રમેશ દવેએ કર્યું હતું. નવલકથા બેઠકના અધ્યક્ષ હતા શ્રી દિનકર જોશી. અન્ય બે વક્તાઓ હતા શ્રી બિન્દુ ભટ્ટ અને શ્રી મોહનભાઈ પટેલ. શ્રી દિનકર જોશીએ વિષય અંગેની પોતે અનુભવેલી અવઢવનો ઉલ્લેખ અને પછી બોરીસાગરભાઈ સાથે સ્પષ્ટતા થતાં નવલકથા અંગે ‘થોડાં મંતવ્યો - થોડી કેફિયત’ આપવાનો ઉપક્રમ પસંદ કર્યો હતો. ૧૮ પાનાંનું લેખિત અને રજૂઆતની લગભગ આખું રજૂ કર્યું હતું. તેમના વ્યક્તિત્વ અને

રજૂઆતની સરલતાને કારણે તેમનું વક્તવ્ય જરાય ભારે લાગ્યું ન હતું.

૧. વાર્તા પૂર્વે ન કહેવાયેલ - ન સાંભળેલ હોય તેવી એટલે કે મૌલિક હોવી જોઈએ.

૨. વાર્તા રસપ્રદ હોવી જોઈએ.

૩. વાર્તા સપ્રમાણ લાંબી હોવી જોઈએ.

દિનકર જોશીએ નવલકથામાં લેખકનું પોતાનું દર્શન કે કોઈ ચોક્કસ સંદેશ હોવો જોઈએ તેમ જણાવ્યું હતું. વાચક નવલકથા શા માટે વાંચે છે એ પ્રશ્નને પણ જરાક ઊંડા ઊતરીને તપાસવા જેવો તેમણે ગણ્યો હતો.

લેખકને જે નવલકથાએ ખાસ્સી પ્રસિદ્ધિ-પ્રતિષ્ઠા અપાવ્યાં છે તે ‘પ્રકાશનો પડછાયો’ અંગેની કેફિયતમાં શ્રોતાઓને વધુ રસ પડ્યો હતો. લેખન પૂર્વે સ્વાધ્યાયની ટેવ તેમની કેફિયતમાંથી પ્રગટ થઈ હતી અને શ્રોતાઓને પ્રભાવિત કર્યા હતા. આમ સર્જક સત્યની શોધમાં નિરંતર વ્યસ્ત હોય છે તે વાત ચરિતાર્થ કરતા હોય તેવું આ નવલકથા કારની કેફિયતમાંથી અનુભવાતું હતું.

ત્યારબાદ શ્રી મોહનભાઈ પટેલ તથા શ્રી બિન્દુ ભટ્ટે અનુક્રમે પોતાના નિબંધો વાંચ્યા હતા. મોહનભાઈએ ઐતિહાસિક નવલકથા અંગે વાત કરી હતી. તેમણે પોતાની નવલકથાઓમાં ઇતિહાસ નિરૂપણ અંગે પોતે કેવો અભિગમ રાખે છે તે વિશે સદષ્ટાન્ત વાત કરી હતી.

તા. ૨૧-૧૨-૦૭, શુક્રવારના રાત્રે ૮-૩૦ આસ્વાદ બેઠકનું આયોજન હતું. આ બેઠકના અધ્યક્ષ શ્રી પરેશ નાયક હતા. કવિશ્રી સુંદરમનું આ શતાબ્દીવર્ષ હોઈને આસ્વાદ બેઠકમાં સુંદરમના સાહિત્યનો આસ્વાદ કરાવવાનો અને સુંદરમના વ્યક્તિત્વના પ્રત્યક્ષીકરણનો કાર્યક્રમ હતો. આરંભમાં સંચાલન શ્રી ઉષા ઉપાધ્યાયે સંભાળ્યું હતું. પછીથી દષ્ટિ પટેલે સંચાલન કર્યું હતું. કાર્યક્રમના આરંભમાં ઇ.સ. ૧૯૭૦માં કવિશ્રી સુંદરમનો ધ્વનિમુદ્રિત અવાજ-સંદેશ પ્રસારિત કરવામાં આવ્યો હતો. અધ્યક્ષશ્રી પરેશ નાયકે સવા દસ પાનાનું લેખિત વક્તવ્ય વાંચ્યું હતું. તેમના વક્તવ્યનું શીર્ષક હતું ‘બોધનું સૌંદર્ય’. તેમણે સુંદરમનું ત્રણ પંક્તિનું પ્રખ્યાત મુક્તક ટાંકીને વાતનો આરંભ કર્યો હતો.

‘હું ચાહું છું સુન્દર ચીજ સૃષ્ટિની,

ને જે અસુન્દર રહી તેહ સર્વને

મૂકું કરી સુન્દર ચાહી ચાહી.’

આની સામે શ્રી પરેશ નાયકે શરતચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાયની નવલકથા ‘ચરિત્રહીન’માંથી ત્રણેક લીટી મૂકી હતી. ‘કવિ કેવળ સર્જન નથી કરતો, પણ સૃષ્ટિની રક્ષા કરે છે. જે સુંદર છે તેને વધારે સુંદર બનાવીને પ્રકાશમાં આણવું એ તેનું એક કાર્ય છે; તેવી જ રીતે જે સુંદર નથી તેને પણ અસુંદરના હાથમાંથી બચાવી લેવું એ પણ એનું એક કાર્ય છે.’

આસ્વાદ બેઠકમાં ‘રંગ રંગ વાદળિયાં,’ ‘સાગરને તીરે એક ટટળે ટીટોડી,’ ‘એક સવારે આવી મુજને કોણ ગયું ઝબકાવી,’ ‘મેરે પિયા’ અને ‘મારી બંસીમાં બોલ બે વગાડી તું જા’ - કાવ્યોનાં સુંદર ગાન પ્રસ્તુત થયાં હતાં. ‘ઇંટાળા’, ‘છાતીએ છૂંદણા’ તથા ‘૧૩/૭ની લોકલ’ કાવ્યોનાં પ્રયોગાત્મક પઠન થયાં હતાં. દક્ષિણાયન - પ્રવાસનિબંધમાંથી સુંદરમની વર્ણનશક્તિનો પરિચય કરાવતા ગદ્યનું પઠન પ્રસ્તુત થયું હતું. ‘માને ખોળે’, ‘માજા વેલાનું

મૃત્યુ' અને 'ખોલકી' વાર્તાનું વાચિકમ્ થયું હતું. વાર્તાની પ્રસ્તુતિ ઉત્તમોત્તમ રહી હતી. સમગ્ર કાર્યક્રમની પરિકલ્પના અને દિગ્દર્શન પરેશ નાયકનાં હતાં. કલાકારો હતા સર્વશ્રી ભરત ઠક્કર, ઘનશ્યામ પટેલ, જિગીશા ત્રિવેદી, મુરલી પટેલ. સંગીતનિયોજન - પ્રહર વોરા, તબલા - પાર્થ ત્રિપાઠી, કી-બોર્ડ પર રાજેશ્રી નગરકર, ગાયનમાં મીત ઓઝા, ઝીલ ઓઝા તથા મંચ-આયોજન વિભા નાયક. પૂરા ૩ કલાકનો આસ્વાદ બેઠકનો કાર્યક્રમ 'ચિત્રકાર સુંદરમ્' કવિના વ્યક્તિત્વનો પરિચાયક બની રહ્યો હતો.

તા. ૨૨-૧૨-૨૦૦૭, શનિવાર સવારે ૧૦ વાગે વિભાગીય બીજી બેઠક વિવેચન અંગેની હતી. વિભાગીય અધ્યક્ષ હતા શ્રી રમણ સોની. સંચાલન શ્રી અનિલા દલાલે કર્યું. વક્તાઓમાં શ્રી કે. બી. શાહ હતા. જ્યારે સર્વશ્રી રમેશ ઓઝા તથા બાબુ સુથાર ઉપસ્થિત રહી શક્યા ન હતા. તેમણે મોકલી આપેલા અભ્યાસનિબંધોનું પઠન અનુક્રમે ઉષા ઉપાધ્યાય તથા પ્રફુલ્લ રાવલે કર્યું હતું. અનિલા દલાલે બેઠકનું સંચાલન કરતાં વિવેચક ભાવકને રસબોધ કરાવે છે એમ કહ્યું અને એલિયટનું દૃષ્ટાન્ત આપી વિવેચનકાર્યનું મહત્ત્વ સમજાવ્યું. તેમણે રમણ સોનીનો પરિચય આપી પ્રવચન માટે નિમંત્રણ આપ્યું.

અધ્યક્ષશ્રી રમણ સોનીએ કહ્યું કે મારી પણ વિવેચક તરીકે કેફિયત રજૂ કરું છું. તેમણે પોતાનું લેખિત વ્યાખ્યાન વાંચ્યું હતું. તેમની વાતનો મુખ્ય મુદ્દો જ્ઞાનપ્રવૃત્તિમાં ઉપકારક જ્ઞાનસાધનોને નક્કર કઈ રીતે બનાવવાં તે અંગેનો હતો. નામ સૂચિ, તેની ઉપયોગીતા, તે અંગેની આપણી માનસિકતાની વાત કરી. સાહિત્યમાં સૂચિ અંગે થયેલ કામગીરીનો સર્વે રજૂ કર્યો. તેમની ફરિયાદ એ રહી કે સંદર્ભો તૈયાર કરવાની પ્રવૃત્તિને હજુ આપણે દ્વૈતીયિક ગણીએ છીએ, સર્જક, વિવેચકનો મોભો કોશકારનો નથી. હોંશકાર, સૂચિકાર્ય કરનાર માટે કોઈ અલગ પારિતોષિક નથી. સૂચિકાર્યમાં રહેલ શ્રમ ઉપરાંત દૃષ્ટિની નોંધ લેવી જોઈએ. કોઈ તાલીમના અભાવે સૂચિ કરનારમાં જરૂરી શિસ્ત જોવા મળતી નથી. સઘ સંદર્ભ સહાયકતા ઊભી કરવાની જરૂરિયાત પર તેમણે ભાર મૂક્યો. વિવેચનની બેઠકને સંશોધન / સંપાદનની સંયુક્ત બેઠક ગણવામાં આવે છે. તે રીતે જ્ઞાનસાધનાની એક અગત્યની દિશામાં રમણ સોનીએ સદૃષ્ટાન્ત માહિતી આપીને આપણે ત્યાં પ્રવર્તતી શિથિલતા, અપર્યાપ્તતા અંગે ધ્યાન દોર્યું અને જરૂરી સૂચનો કર્યાં.

ત્યારબાદ શ્રી રમેશ ઓઝા જેઓ અંગ્રેજી ભાષાના અધ્યાપક છે તેમનો અભ્યાસ નિબંધ શ્રી ઉષા ઉપાધ્યાયે વાંચ્યો હતો. શીર્ષક હતું 'વિવેચનની દિશાભૂલ - જરા જુદા સંદર્ભો.' ખૂબ જ સરસ રીતે વંચાયેલા આ નિબંધમાં ગુજરાતી વિવેચનમાં કઈ દિશાભૂલ છે તેની મુદ્દાસર ચર્ચા છેડવામાં આવી હતી. ગુજરાતી વિવેચનને ૩ તબક્કામાં વહેંચ્યું હતું :

૧. નવલરામ નર્મદનો પ્રારંભિક તબક્કો
૨. પંડિત યુગમાં થયેલ કાવ્યશાસ્ત્ર અંગેનું વિવેચન
૩. આધુનિક વિવેચના

હરિવલ્લભ ભાયાણીને ટાંકીને જણાવ્યું કે ભારતીય પરંપરાનું દુર્લભ કરી પરિશ્રમથી પ્રભાવિત રહ્યા તે દિશાભૂલ હતી. અર્વાચીન વિવેચનવિચાર અનુરણપરસ્ત છે. તેમણે સુરેશ જોશીને ટાંકીને જણાવ્યું કે પરિભાષાના અભાવે અસંદિગ્ધ / સ્પષ્ટ વિવેચન થઈ શક્યું

નથી. ઇ.સ. ૧૯૫૦ પછી સુરેશ જોશીની આગેવાની નીચે દિશાપરિવર્તન આવ્યું તેમ જણાવ્યું. શ્રી. કે. બી. શાહે પોતાનો વિષય આ રીતે મૂક્યો હતો. 'મધકાલીન સાહિત્ય : પ્રતીક્ષા, પડકાર અને સંપ્રાપ્તિ.' તેમણે જણાવ્યું કે મધકાલીન સાહિત્ય અભ્યાસ પરત્વે હાંસિયામાં ઘસડાટું જાય છે. મધકાલીન કૃતિના સંશોધકે ખાસ શિસ્ત સાચવવી જરૂરી છે તેમ કહ્યું. તેમણે મધકાલીન સાહિત્યનો શબ્દકોશ તૈયાર કરવાની જરૂરિયાત પર ભાર મૂક્યો. તેમણે આ દિશામાં જ્યંત કોઠારીએ કરેલ કામની નોંધ લીધી, પરંતુ તેમાં રહેલ મર્યાદાનો ઉલ્લેખ કરી અનુરોધ કર્યો કે જ્યંત કોઠારીએ ઉછેરેલ નાનો છોડ વટવૃક્ષ બને તેવી આશા છે.

શ્રી બાબુ સુથારનો અભ્યાસનિબંધ શ્રી પ્રફુલ્લ રાવલે વાંચ્યો હતો. તેમના નિબંધનું શીર્ષક હતું 'નવા કાવ્યશાસ્ત્રની શોધમાં -' આ નિબંધમાં જણાવ્યાં હતું કે સાક્ષીભાવનું કાવ્યશાસ્ત્ર જરૂરી બન્યું છે. આપણે ત્યાં આજ સુધી નિરૂપણનું કાવ્ય શાસ્ત્ર અને રૂપાંતરનું કાવ્યશાસ્ત્ર એવાં બે કાવ્યશાસ્ત્રનો પ્રભાવ પ્રવર્તે છે. હવે આ કાવ્યશાસ્ત્રો કામ લાગે તેવાં નથી. તેમણે જણાવ્યું કે આપણે એક કરતાં વધુ વાસ્તવિકતાઓમાં જીવી રહ્યાં છીએ. તેથી એક કરતાં વધુ કાવ્યશાસ્ત્રોની જરૂર છે.

અધ્યક્ષીય સમાપન કરતાં શ્રી રમણ સોનીએ જણાવ્યું કે ચારેય વક્તાનો ડીસ્કીપીવ કરતાં પ્રીસ્કીપીવ વધારે રહ્યા છે. તેમણે બાબુભાઈના નવા કાવ્યશાસ્ત્ર અંગેનો વિચાર વધારે અવધાન માગે છે. તેમ નોંધ્યું.

બપોરે ૨-૩૦ વાગે ત્રીજી વિભાગીય બેઠક - સુંદરમ્ શતાબ્દી વંદના હતી. જેના અધ્યક્ષ હતા શ્રી હરિકૃષ્ણ પાઠક, અન્ય વક્તાઓમાં સર્વશ્રી હર્ષદ ત્રિવેદી, વિનોદ જોશી, યોગેશ જોશી, રવીન્દ્ર પારેખ અનુક્રમે સુન્દરમ્ની ગીત કવિતા, (સમગ્ર) કવિતા, વાર્તા અને વિવેચન વિશે બોલ્યા. બેઠકનું સંચાલન શ્રી ભારતીબેન દવેએ કર્યું હતું.

શ્રી હરિકૃષ્ણ પાઠકે પોતાના લેખિત વ્યાખ્યાન 'સુન્દરમ્ની સમર્ચના'નું ભાવવાહી પઠન કર્યું હતું. શ્રી પાઠકે સુંદરમ્ના સાહિત્યસર્જન વિશે વાત ન કરતાં સુંદરમ્ના જીવનવિષયક કેટલીક વાતો રજૂ કરી હતી. રા. વિ. પાઠક, બ.ક.ઠા. ઉમાશંકર વગેરેની સાથે સુંદરમ્ને રહેવાનું / મળવાનું બન્યું હોય તેમાંથી કોઈ કોઈ પ્રસંગો પસંદ કરીને સુંદરમ્ના સ્વભાવનો પરિચય મળે તે રીતે વાત કહેવાઈ હતી. ઉમાશંકર-સુંદરમ્ કવિબેલડી સૌના કવિઓના સ્વભાવની લાક્ષણિકતાઓનો પરિચય મળે તેવી સામગ્રી સુરેશ દલાલના અવતરણથી આપી છે.

શ્રી હરિકૃષ્ણ પાઠકે સુંદરમ્ અંગે પરિષદના ઇતિહાસગ્રંથમાં માત્ર ૨૪ પાનામાં વિવેચન / મૂલ્યાંકન થયું છે તે વાતને ફરિયાદ રૂપે રજૂ કરી હતી તે અંગે જિકર કરી હતી.

શતાબ્દીવંદના નિમિત્તે સુંદરમ્ના સાહિત્યનું આસ્વાદમૂલક સ્મરણ જે ચાર વક્તાઓ દ્વારા થયું તેમાં 'સુંદરમ્ના ગીતો' વિશે હર્ષદ ત્રિવેદીએ વાત કરી. તેમણે ગીતના સ્વરૂપ પરનો ૮૦ પાનાનો સુંદરમે લખેલો લેખ યાદ કર્યો અને અનુરોધ કર્યો કે ગીત અંગે જાણકારી મેળવવા માટે આ લેખ રસિકોએ જોવો જોઈએ. સુંદરમ્ના કવિતા તેમજ સંગીત બંને કલામાં જ્ઞાનનો ઉલ્લેખ કર્યો. સુંદરમ્ અને ઉમાશંકર બન્ને ન્હાનાલાલની પરંપરામાં વિકસ્યા છે. બંને કવિઓના વિકાસની લાક્ષણિકતા બતાવતાં શ્રી ત્રિવેદીએ કહ્યું કે, "ઉમાશંકરનો વિકાસ

કેન્દ્રથી પરિઘ તરફ” છે જ્યારે “સુન્દરમ્નો વિકાસ પરિઘથી કેન્દ્ર તરફ” છે. સુંદરમ્માં આધ્યાત્મિકતા ઘણી વહેલી પ્રગટેલી છે. ‘એક સવારે આવી મને કોણ ગયું ઝબકાવી ?’ આ ‘કોણ’ની જગ્યાએ ‘પ્રભુજી’ આવે છે. આધ્યાત્મિક ખોજ તાર સ્વરે પ્રગટ થાય છે. ‘જીવન જ્યોત જગાવો પ્રભુજી...’ જાણે સમર્પણની ભૂમિકા તૈયાર થઈ ગઈ છે. ‘મારી બંસીમાં બોલ બે વગાડી તું જા’, ‘મેરે પિયા મેં કહ્યું નહિ જાનું..’ કવિની ભાષા હિન્દી કે વ્રજ ભાષા નથી, ભક્તિની ભાષા છે. સુંદરમ્ની વાણી પારદર્શક છે, તેમનું વ્યક્તિત્વ પારદર્શક છે. તેમનું વિષયવૈવિધ્ય, વ્યાપ ઘણો વધારે છે. બાળગીતો પણ ઘણાં લખ્યાં છે, સારાં લખ્યાં છે. પ્રેમ, પ્રકૃતિ અને પ્રભુ ત્રણેય પ્રવાહમાં તેમનાં ગીતો મળે છે. શ્રી હર્ષદ ત્રિવેદીએ સતત દષ્ટાન્તો સાથે વાત કરી. ચુસ્ત સમયમર્યાદામાં પોતાનો નિબંધ રજૂ કર્યો.

ત્યારબાદ શ્રી વિનોદ જોશીએ સુંદરમ્ની કવિતા અંગે વાત કરી. ગીતકવિતાને સ્વાભાવિક રીતે જ દૂર રાખીને તેમણે છંદોબદ્ધ કાવ્યો અંગે રજૂઆત કરી. સુંદરમ્ની અવતરણક્ષમ પંક્તિઓ - ‘હું માનવી માનવ થાઉં તો ઘણું’ વગેરેની વાતને પણ તેમણે જતી કરવાનું પસંદ કર્યું. તેમણે કહ્યું કે દીર્ઘ છાંદસૂ રચના એ સુંદરમ્ની કવિતાનો વિશેષ છે. મહાકાવ્ય લખ્યું હોત તો લખી શકત એવી ભાષા-છંદ-અભિગમની ક્ષમતા સુંદરમ્ ધરાવે છે. શ્રી વિનોદ જોશીએ સુંદરમ્ની કાવ્યભાષા અને કવિ મિજાજના મુદ્દાઓને કેન્દ્રમાં રાખી કેટલાંક કાવ્યોનો પાઠ કર્યો. ‘૧૩/૭ની લોકલ’નું સુંદર પઠન કર્યું, આખું કાવ્ય નહિ પણ બપૂ પૂરતું વાંચ્યું. સરસ પાઠ થયો. અનુષ્ટુપ છંદનું સુંદર પઠન સાંભળવા મળ્યું. કવિ સુંદરમ્ની બધી જ મુદ્દાઓ આ કાવ્યમાં મળી શકે. અહીં વિસ્મય, દલિત પ્રેમ, રમૂજ, દર્શન, છંદ, ઉત્તમ ભાષા બધું જ રસાઈને આવે છે. પછી ‘એક કિલ્લાને તોડી પડાતો જોઈને’ પૃથ્વી છંદનું કાવ્ય વાંચ્યું. ‘બાનો ફોટોગ્રાફ’ કાવ્યનો ઉલ્લેખ કર્યો. ‘શિશુ વિષ્ણુલાંછન’ના પઠનથી તો શ્રોતાઓને પ્રસન્ન કરી દીધા.

‘વાર્તાકામ સુંદરમ્’ વિશે પોતાનો નિબંધ શ્રી યોગેશ જોશીએ વાંચ્યો. સુંદરમ્ના ૫ વાર્તાસંગ્રહની ૫૭ વાર્તાઓમાંથી કેટલીક વાર્તાઓના ખાસ ઉલ્લેખ સાથે પાંચ મુદ્દામાં પોતાની વાતને મૂકી હતી : ૧. પાત્રો, ૨. પરિસ્થિતિ ૩. વાર્તાસૃષ્ટિ ૪. લોકબોલીનો સ્પર્શ ૫. ગંધ. શ્રી યોગેશ જોશીએ નોંધ્યું કે તેમની આંખોમાં સત્યજિત રે બેઠેલો છે. લોન્ગ શોટ, ક્લોઝ અપ આસ્વાદ્ય રીતે મૂકે છે તો કેટલાંક ચિત્રો સ્મરણીય બની રહે છે. સ્થિર જીવનનાં ચિત્રણ તેમની વિશેષતા છે. પ્રસંગવર્ણન આપણને મુગ્ધ કરે છે. દલિત સમાજને સુંદરમે કઈ રીતે જોયો છે તે વાત તેમણે મૂકી. શ્રી યોગેશ જોશીએ નોંધ્યું કે દલિતસમાજને પાઠકસાહેબ તથા ઉમાશંકરે બહારથી જોયો છે, દલિતોએ આ સમાજને અંદરથી જોયો છે, સુંદરમે બહાર અને અંદર બન્ને તરફથી જોયો છે,

‘સુંદરમ્નાં વિવેચનો’ અંગે શ્રી રવીન્દ્ર પારેખે પોતાનો નિબંધ વાંચ્યો હતો. તેમણે શીર્ષક આપ્યું હતું. ‘ઇતિહાસકાર અને વિવેચક.’ સુન્દરમ્નાં બે પુસ્તકો ‘અર્વાચીન કવિતા’ અને ‘અવલોકના’ને કેન્દ્રમાં રાખી શ્રી પારેખે પોતાની વાત રજૂ કરી હતી. તેમનો અભિગમ માત્ર શતાબ્દીવંદનાનો રહ્યો ન હતો. તેમનો સૂર સમીક્ષાત્મક રહ્યો હતો. અર્વાચીન કવિતામાંનાં સુંદરમ્નાં આગવાં મંતવ્યો અંગે તેમણે ટીપ્પણી કરી હતી. નર્મદની સરખામણીએ દલપતની કવિતા તરફનો સુંદરમ્નો પક્ષપાત, કુસુમમાળા કરતાં પારસી

કવિમાં અર્વાચીન કવિતાનાં લક્ષણો વહેલાં વરતાયાં છે તેવા સુંદરમ્નાં નિરીક્ષણોને શ્રી પારેખે લક્ષ બનાવ્યા હતા. અલબત્ત અર્વાચીન કવિતાના ગ્રન્થલેખન નિમિત્તે જે સવાહજાર કાવ્યપુસ્તકો સુંદરમે વાંચ્યાં તે ગીનીસબુકમાં નોંધાય તેવો રેકોર્ડ ગણાવ્યો.

અધ્યક્ષીય સમાપનમાં શ્રી હરિકૃષ્ણ પાઠકે બધા વક્તાઓએ ખૂબ મહેનત લઈને કરેલા અભ્યાસની પ્રશંસા કરી. સમય ખૂટતો જણાયો. ગીતકવિતામાં સુંદરમ્ના ‘છાતીએ છૂંદણાં’ ગીતનો ઉલ્લેખ કરી કહ્યું કે આનું ગીત અન્ય કોઈ કવિ પાસેથી મળવું મુશ્કેલ છે. તેમણે છંદોબદ્ધ કાવ્યોમાં ‘કાંના ચહું ?’ની પંક્તિઓ વાંચી અને ધન્યતા વ્યક્ત કરી.

ત્યારબાદ તરત જ અધિવેશનની સમાપન બેઠકનો પ્રારંભ થયો. સ્વાગતસમિતિ તથા પરિષદના હોદ્દેદારો મંચ પર ગોઠવાયા. સર્વશ્રી નારાયણ દેસાઈ, કુમારપાળ દેસાઈ, રઘુવીર ચૌધરી, વર્ષા અડાલજા, હરિકૃષ્ણ પાઠક, અનિલા દલાલ, ભારતીબેન દવે, કૃષ્ણકાંત ઝા, વાગ્મીન બુચ, ભાગ્યેશ ઝા, હર્ષદ ત્રિવેદી, રતિલાલ બોરીસાગર, રાજેન્દ્ર પટેલ, દલપત પઢિયાર તથા સ્વાગત સમિતિના અન્ય હોદ્દેદારો મંચસ્થ હતા. સૌ પ્રથમ પરંપરા મુજબ વર્ષ દરમિયાન જે સાહિત્યકારોનું નિધન થયું તે સદ્ગત સાહિત્યકારો શ્રદ્ધાંજલિ અર્પણ કરવામાં આવી. સભાગૃહમાં સૌએ ઊભાં થઈ મૌન શ્રદ્ધાંજલિ પાઠવી. ત્યારબાદ બે ઠરાવો પસાર કરવામાં આવ્યા. છેલ્લાં ચારેક વર્ષથી ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી મૃતપ્રાય થઈ છે. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ અનુરોધ કરે કે અકાદમી તેના મૂળ સ્વરૂપે પ્રવૃત્ત થાય. ઠરાવ મૂકનાર શ્રી ડંકેશ ઓઝા અને ટેકો આપનાર વર્ષા અડાલજા. ઠરાવ-૨ મૂકનાર શ્રી બુદ્ધિધન ત્રિવેદી અને ટેકો આપનાર શ્રી રતિલાલ બોરીસાગર, સાહિત્ય રાષ્ટ્રીય એકતા સાધવાનું પ્રબળ માધ્યમ છે. સમગ્ર ભારતીય સાહિત્યમાંથી ઉત્તમ કૃતિઓને ગુજરાતી ભાષામાં અવતારીએ.

ત્યારબાદ રાજેન્દ્ર પટેલે સંચાલન સંભાળ્યું. સૌ પ્રથમ શ્રી કૃષ્ણકાંત ઝા એ આભાર પ્રવચન કર્યું. તેમણે વધુમાં જણાવ્યું કે પ્રત્યેક વર્ષ આ પ્રસંગની સ્મૃતિમાં ડિસેમ્બરના પ્રથમ પખવાડિયામાં સાહિત્યપર્વ ઉજવાશે.

શ્રી રાજેન્દ્ર પટેલે પરિષદ વતી આભારવિધિ કરતાં કહ્યું કે અધિવેશન જ્ઞાન, પ્રેમ અને ભક્તિનું સાયુજ્યપર્વ બન્યું છે. તેમણે ૩૫ જેટલા વિદ્યાર્થી ડેલીગેટ્સ પ્રતિ કૃતજ્ઞતા વ્યક્ત કરી.

ત્યારબાદ શ્રી નારાયણ દેસાઈનું સમાપન વક્તવ્ય થયું. તેમણે કહ્યું કે, “૮૨ વર્ષમાં ગલી ગલીએ આટલા કવિઓની કવિતા જોઈ નથી. બીજું, આટલા લોકો સભાગૃહમાં (છેલ્લા દિવસની છેલ્લી કલાકોમાં) બેઠા હોય, તેવા પ્રસંગે ઓછા હોય છે.” તેમણે ઉમેર્યું કે, “રાજધાનીનું શહેર લોકધાની થવા મથે છે, તેનું આ લક્ષણ છે.”

અંતમાં શ્રી દલપત પઢિયારના ગીત સાથે અધિવેશનની સમાપન બેઠક સંપન્ન થઈ. ભોજન-રહેઠાણ આદિ વ્યવસ્થા ઉત્તમ રહી.

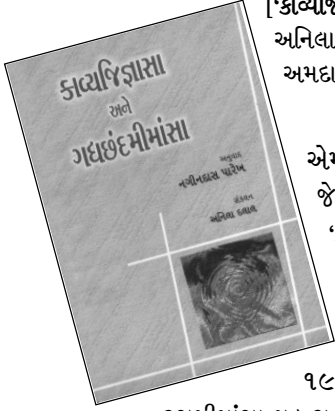
અધિવેશન ખૂબ સફળ-અપૂર્વ. ગુજરાતી ભાષાનું ઉલટભેર ગૌરવ ગાન થયું, અધઝાઝેરા ડેલીગેટ્સ વિદ્યાર્થીઓ રહ્યા, દાનની સરવાણીઓ ફૂટી, પાટનગર સાંસ્કૃતિક પાટનગર બન્યું, દિગ્ગજ વક્તાઓની સહઉપસ્થિતિનો આનંદ ભળ્યો. સુંદર અધિવેશન.





સમીક્ષા/ગ્રંથાવલોકન

મૂલ્યવાન અનુવાદનનું કુશળ સંકલન ! | રાધેશ્યામ શર્મા



['કાવ્યજિજ્ઞાસા અને ગદ્યછંદમીમાંસા'] : અનુ. નગીનદાસ પારેખ, સંકલન : અનિલા દલાલ, સમ્યક્ પ્રકાશન, ૩૪, પ્રોફેસર્સ કોલોની, નવરંગપુરા, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૯, પૃ. ૧૯૫, કિં. રૂ. ૮૦/-

શ્રી નગીનદાસ પારેખે પોતાનું ઉપનામ 'ગ્રન્થકીટ' રાખેલું, એમણે પ્રશિષ્ટ વિવેચનગ્રન્થોમાં પ્રવેશી મૂલ્યવાન અનુવાદન કરેલું જે આજે અને કાલે ઉપયોગી બની રહેશે. સુરેન્દ્રનાથ દાસગુપ્તાના 'કાવ્યવિચાર'નો અનુવાદ ૧૯૪૪માં, સોળ વર્ષ પછી અતુલચંદ ગુપ્તાના 'કાવ્ય-જિજ્ઞાસા'નો અનુવાદ ૧૯૬૦માં, અબૂ સઈદ ઐયૂબના જ્યાતનામ 'આધુનિકતા ઓ રવીન્દ્રનાથ'માંથી થોડાં પ્રકરણો પસંદ કરી 'કાવ્યમાં આધુનિકતા' અનુ. પુસ્તક ૧૯૬૯માં આપ્યું. ૧૯૬૯માં એક મહત્ત્વનો સ્વતંત્ર

રસમીમાંસાત્મક ગ્રન્થ 'અભિનવનો રસવિચાર અને બીજા લેખો' નામે આવ્યો એને દિલ્હીસાહિત્ય અકાદમી પુરસ્કાર મળ્યો.

આવું બધું તો થઈ રહ્યું પણ આ સર્વ વિદ્યાકીય વિવેચનપુરુષાર્થનું પુનઃ સંકલન કરવાનો વિચાર પ્રા. અનિલા દલાલને એટલા માટે આવ્યો કે કેટલીક સામગ્રી અપ્રાપ્ય થઈ ગઈ હતી એનું પુનર્મુદ્રણ થાય તો કાવ્યતત્ત્વવિચારણામાં રુચિ રાખનારા રસજ્ઞો, પ્રાધ્યાપકો અને વિદ્યાર્થીઓને અનુપલબ્ધિનો કલેશ ના થાય અને અભ્યાસ અસ્ખલિત રહે. પ્રસ્તુતનું કુશળ સંકલન 'કાવ્યજિજ્ઞાસા અને ગદ્યછંદમીમાંસા' નામે ૨૦૦૫માં થયું. એમાં ભારતીય કાવ્યશાસ્ત્રની મૂળભૂત વિભાવનાઓ રસ, ધ્વનિ, શબ્દ અને અર્થ આદિનું નિરૂપણ એવી રીતે થયું છે કે આધુનિક ભાવકો તથા અભ્યાસીઓને આજે પણ ઉત્તેજક પાથેય મળી રહે. 'રસાસ્વાદની સમસ્યા' સનાતન સમસ્યા છે. પરમ્પરાપરક ચર્ચાથી હટીને રસવિચાર અહીં ખાસ દૃષ્ટિકોણથી રજૂ થયો છે. ગુજરાતી ગિરામાં છંદો વિશેની વિચારણા સમયે સમયે થતી રહી છે અને ગદ્યમાં કાવ્ય અર્થાત્ અછાંદસ રચનાઓનો બહોળો જ્ઞાલ થતાં એની પણ ચર્ચા ચાલુ રહી છે. (અછાંદસ કવિતા વિશેનું પુસ્તક હમણાં વિવેચક ચન્દ્રકાન્ત ટોપીવાળા તરફથી પણ મળ્યું.) પ્રસ્તુત સંકલનના વિભાગ-૨માં 'ગદ્ય-છંદમીમાંસા' મથાળા હેઠળ રવીન્દ્રનાથ ઠાકુરના બે વિષયસમર્પક લેખો છે. (૧) 'ગદ્યકાવ્ય' (૨) 'કાવ્યમાં ગદ્યરીતિ'; વિશેષમાં પ્રબોધચંદ્ર સેનનો લેખ 'રવીન્દ્રનાથની ગદ્યકવિતાનો છંદ' છે.

સંકલનકારની દૃષ્ટિ રસપ્રદ છે. વાચકને ટાગોરની ગદ્યકાવ્યકૃતિ અને ગદ્યરીતિ અંગેનો લાભ, વળી પ્રબોધચંદ્ર સેન સમા છંદમર્મજ્ઞની લેખિની વડે ટાગોરની ગદ્યકૃતિઓની

છંદ-નિરીક્ષા સાંપડે.

રવીન્દ્રનાથનું 'લિપિકા' બહાર મુકાયું ત્યારે બંગાળી ભાષામાં ગદ્યછંદ પ્રયોજવાનું સાહસ તો કર્યું પણ કવિના નિખાલસ કન્ફેશન અનુસાર 'ભીરુતાના કારણે કવિતાની જેમ છાપવાને બદલે ગદ્યની જેમ જ એ રચનાઓ છપાઈ હતી !' જગતાખ્યાત 'ગીતાંજલિ'ના અંગ્રેજી અનુવાદમાં ગદ્યછંદનો વિનિયોગ થયો હતો, અને એમનો કાવ્યસંચય 'પુનશ્ચ' પણ ગદ્યછંદમાં અવતરેલો.

વિભાગ-૧ : 'કાવ્યજિજ્ઞાસા'માંનાં વિવિધ પ્રકરણોમાંથી આ લખનારને રસાવાહ અંશો પ્રતીત થયા એ સંક્ષેપમાં મૂકું.

(૧) "વાચ્યની પારના કાવ્યતત્ત્વના આસ્વાદનથી જેઓ વિમુખ છે, તેમને સાચો કાવ્યર્થ અગોચર રહે છે."આલંકારિકો કાવ્યના એ વાચ્યાતિરિક્ત ધર્મને, અભિવ્યંજનાને 'ધ્વનિ' એવું નામ આપેલું છે" (પૃ. ૭)

વાચ્યર્થની પાર જતો શ્લોક કાલિદાસના 'કુમારસંભવ'માંથી મળ્યો, જેના કાવ્યત્વ વિશે કોઈ સુજ સંદેહપ્રેતનો શિકાર નહીં બને, એનો અનુવાદ. માણો :

"દેવર્ષિ વદતાં એવું પિતા પાસે અધોમુખે

લીલાક્રમણપત્રોને પાર્વતી ગણતી હવી" (પૃ. ૧૪)

દેવર્ષિ અંગીરા, મહાદેવ સંગાથે પર્વતસુતાના લગ્નનો પ્રસ્તાવ લઈને હિમાલય પાસે આવ્યા ત્યારનું આ વર્ણન - જાણે કે કાલિદાસના સિનેમેટિક ઈસ્થેટિકનું પરિચાયક લાગશે. જુઓ, એક તરફ પાર્વતીના પિતા હિમાલય સમક્ષ અંગીરા પ્રોપોઝ કરતા ખડા છે, ત્યારે મહાકવિનું કેમરાનેત્ર ક્લોઝઅપ-એક્શનમાં પાર્વતીને કેવું ઝડપે છે ? વિનયસંકોચથી ઉમા અધોમુખ અને અન્યમનસ્ક હોય તેમ લીલા ક્રમણપત્રોને ગણતાં દર્શાવ્યાં છે !

(૨) દેરિદાની મીમાંસા સાથે તેમજ તેની સામે ભારતીય આલંકારિકોની 'રસ'-કીય વિચારણા તોળી તપાસવા જેવી છે આ મુદ્દે :

"આલંકારિકની ભાષામાં તે રસ તો છે સહૃદયહૃદયસંવાદી. તત્ત્વને માર્ગે જરા આગળ જઈને આલંકારિકો કહે છે કે કાવ્યરસાસ્વાદી સહૃદય માણસના મનની બહાર 'રસ'નું બીજું કોઈ સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ નથી..."

"કાવ્યરસનો આધાર કાવ્ય પણ નથી, કવિ પણ નથી - પણ સહૃદય કાવ્યવાચકનું મન છે." (પૃ. ૧૯)

કવિની કારવિત્રી પ્રતિભાએ ભળે કાવ્ય સર્જી દીધું, પરંતુ સ્વચ્છ દર્પણવત્ સહૃદયશીલ ભાવકનું મન એને કેવા આકાર-પ્રકારે ઝીલશે એના પર મોટો મદાર અત્રે ચીંધાયો છે.

(૩) ભાવનું રસમાં પરિણમન સહૃદયની ચેતના કરે તે ખરું, પરંતુ જેટલા જેવા ભાવ જાગે એ બધા કાવ્ય નામને પાત્ર નથી હોતા. આની સ્પષ્ટતા થઈ છે તે સાંપ્રત વિષમ પરિસ્થિતિના અનુલક્ષમાં સમયસરની ગણાય :

"જેને લીધે મનમાં 'ભાવ' જાગે તે જ જો કાવ્ય હોત, તો તો આજ આપણા દેશમાં જે બધાં હિંદુમુસલમાન છાપાંઓ મુસલમાનો પ્રત્યે હિંદુઓના અને હિંદુઓ પ્રત્યે મુસલમાનોના ક્રોધને જગાડવાનો પ્રયાસ કરે છે, તેઓ પ્રથમ પંક્તિનાં કાવ્યો કહેવાત.' (પૃ. ૨૯)

(૪) 'શબ્દ અને કથા' પ્રકરણમાં 'ધ્વન્યાલોક'નો એક શ્લોક આધુનિક કે અનુ-આધુનિક સર્જનસંબંધે પણ ધ્યાનાર્હ છે : 'માણસને જોઈએ છે પ્રકાશ પણ તેણે સળગાવવો પડે છે દીવો. કવિનું લક્ષ્ય છે રસ, પણ તેણે સર્જન કરવું પડે છે કાવ્યના શબ્દાર્થમય કથાવસ્તુનું...'

... 'કાવ્યનો આધાર કેવળ કાવ્ય ઉપર નથી હોતો, વાચકના મન ઉપર પણ

હોય છે.' (પૃ. ૪૬)

સમગ્ર ચર્ચાનો નિષ્કર્ષ એ કે કવિતાકળાની - કર્તાની આત્મલક્ષી - સંકુલતા તેમજ સૂક્ષ્મતાને પ્ર-માણવા ભાવકમાત્રે અર્ધે રસ્તે જઈ અર્ધ સર્જક હોવું ઘટે. રસ્તાની વાત નીકળી છે તો અછાંદસ-ગદ્યકાવ્યના સંદર્ભે રવીન્દ્રનાથે અત્યંત વિશદ અને સચોટ વિધાનો વેર્ચા છે તે સાંપ્રત વિવેચને પણ પુનરપિ સ્મરણીય લેખમાં પડે એવાં છે :

'કવિ ચાલુ ચીલાની બહાર જતો હોય છે ત્યારે કમમાં કમ થોડા સમય માટે વાચકોના આરામમાં ખલેલ પડે છે એટલે તેઓ નવા રસની આયાતનો અસ્વીકાર કરીને સજા કરે છે. જ્યાં સુધી ચાલી ચાલીને રસ્તો ન પડી જાય ત્યાં સુધી રસ્તો પાડનારની વિરુદ્ધ વટેમાર્ગીઓનો ઝઘડો જાગવાનો... (પૃ. ૧૬૪)

'હવે ચર્ચાનો વિષય એ છે કે કાવ્યનું સ્વરૂપ છંદોબદ્ધ શાણગાર ઉપર સંપૂર્ણપણે આધાર રાખે છે કે નહિ (?). કેટલાક માને છે કે રાખે છે; હું માનું છું કે નથી રાખતું. અલંકરણના બાહ્ય આવરણમાંથી મુક્ત થઈને કાવ્ય સહેજે પોતાને વ્યક્ત કરી શકે છે.' (પૃ. ૧૬૫)

વાલેરીએ પદ્યને નર્તન અને ગદ્યને ચાલવા સાથે સરખાવેલું એનો ટાગોરસિદ્ધ પ્રતિભાવ કેવો હોય ? તો તે અહીં છે :

'નટીના નાચમાં શિક્ષણથી મેળવેલા કૌશલથી અલંકૃત પગલાં હોય છે, બીજી બાજુ સારું ચાલતી હોય એવી કોઈ તરુણીની ચાલમાં વજન સાચવવાનો એક સ્વાભાવિક નિયમ હોય છે'...

... 'ગદ્યમાં પદ્યના રસનું અને પદ્યમાં ગદ્યના ગાંભીર્યનું સ્વાભાવિક રીતે આદાનપ્રદાન ચાલે છે.' (પૃ. ૧૬૮)

પ્રવર્તમાન વિવેચના, અછાંદસ કવિતાના પ્રાથમિક ઉમંગ-ઉછાળાના વૈપુલ્યથી ગભરાઈ ઊભરાઈને કવિતાકળાનું શું થશે એવા ખ્યાલથી ભ્રમિત થઈ છે. તત્ત્વચિન્તનને બદલે તે ચિન્તાનિમજ્જન કરતી રહે છે ત્યારે ભૂલી જવાય કે કાળ જ સૌથી મોટો વિવેચક છે. એની ચારણી આપણાં લઘુક ચિત્તતંત્ર કરતાં અતિ સૂક્ષ્મ છે; કસ્તર નીકળી જશે ત્યાં. ક્યારેક તો કાળ પણ કવિના સર્જનને તત્કાલ ન્યાય આપવામાં નિષ્ફળ જાય છે ત્યારે નિસ્પૃહ સર્જક વિપુલ પૃથ્વી અને નિરવધિ કાળપ પર સમાનધર્મીની પ્રતીક્ષા કરવાનું પસંદ કરે છે. આવું ભાથું પૂરું પાડવા માટે 'સમ્યક્' પ્રકાશનને સાધુવાદ....

ગુજરાતી સાહિત્યથી વિશ્વસાહિત્ય સુધીની પ્રસિદ્ધ કૃતિઓનો પરિચય | મંજુલા છેડા

[સમવાય (વિવેચન) : લેખક વિજય શાસ્ત્રી, પ્રકાશક : વિજય શાસ્ત્રી, વિકેતા : નવભારત સાહિત્ય મંદિર, દેરાસર પાસે, ગાંધીરોડ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૧, પૃ. ૯૨, કિં. રૂ. ૭૫/-]

આ વિવેચનસંગ્રહમાં કુલ ૨૧ લેખોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. જેમાં ટૂંકીવાર્તા, વિવેચન, નાટક, નવલકથા, ચરિત્ર, હાસ્યવિનોદ લેખો, કવિતા અને સિદ્ધાંતચર્ચાનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. વેલેક અને વોરેનના પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ 'થીઅરી ઓફ લિટરેચર'માંના 'લિટરેચર એન્ડ સોસાયટી'નો સારાનુવાદ છે. જેમાં સાહિત્ય અને સમાજના સંબંધની ચર્ચા કરી છે.

ટૂંકીવાર્તાવિષયક લેખોમાં અન્ય ભાષાની અને ગુજરાતી ટૂંકીવાર્તામાં ખંડિત દામ્પત્યનું કથાનક સૌથી વધુ પ્રમાણમાં આલેખાયેલું છે. તેની વાત કરતા લેખો સાથે ગ્રીક કથા 'વિડો ઓફ ઓફ્સિસ', મોહંમદ માંકડની 'તપ' અને અમેરિકન સર્જક અર્નેસ્ટ હેમિંગવેની 'ઇન અનધર કંટ્રી' અને દ્વિરેફની 'મુકુન્દરાય' વાર્તાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. પન્નાલાલ પટેલની વાર્તા તથા મોહનલાલ પટેલના 'મત્સ્યવેદ' વાર્તાસંગ્રહની સમીક્ષા લેખકે કરી છે. સ્વ. રણજિતરામની વાર્તા 'હીરા'ની, આરંભ, અંત, દરેક પાત્રની વિશેષતા, સંવાદકલા, પ્રતીકયોજના વગેરે પાસાં સાથેની ઊંડાણથી સમીક્ષા કરી છે તો જયંત ખત્રીની વાર્તાઓમાં આવતા સંઘર્ષની તુલના 'હીરા' વાર્તા સાથે કરીને વિચારતા કરી મૂક્યા છે.

'નઈ કહાનીના નમૂના' અને 'સાંજના એકાન્ત તટ પર' શીર્ષક હેઠળ લેખકે અનૂદિત વાર્તાસંગ્રહ અને વાર્તાની સમીક્ષાને આવરીને પોતાના વિશાળ વાચનનો પરિચય વાચકને પણ કરાવ્યો છે. આ વાર્તાઓમાં પ્રતીકનો વિનિયોગ, નાટ્યાત્મકતા, ટેકનિક, પાત્રો, દરેક મુદ્દાની સચોટ રજૂઆત કરીને વિવેચનની જવાબદારીને નિષ્ઠાપૂર્વક બજાવી છે.

'સાંજના એકાન્ત તટ પર' શીર્ષક હેઠળની મલયાલમ વાર્તા દેવકીઅમ્માના જીવનની કરુણતાને મૂલવે છે તો દલપત ચૌહાણકૃત 'મૂંઝારો' સંગ્રહમાં જોવા મળતી વાર્તાઓ નાટ્યાત્મક વક્તા, વિરોધાત્મક પરિસ્થિતિ, ઘટના, પારસ્પરિક સંનિકર્ષને મૂલવે છે જેની ઉદાહરણપૂર્વક ચર્ચા લેખકે કરી છે.

વિવેચન શીર્ષક હેઠળ કૃષ્ણવીર દીક્ષિતના બે વિવેચનગ્રંથો 'શોધ' અને 'સંસ્પર્શ' અને 'ભરતવાક્ય' (કથાસાહિત્યવિષયક લેખો)ની વાત વિગતે કરી છે જે વર્તમાન તેમજ ભાવિ પેઢીના વાચકો માટે માહિતીપ્રદાન બની રહેશે.

હાસ્યવિનોદ વિભાગમાં 'વિનોદિકા' અંજની પારેખના હાસ્યલેખો, હાસ્યવિભાગમાં ગુજરાતી સાહિત્ય અકાદમીનું પ્રથમ પારિતોષિક પ્રાપ્ત કરનાર નિર્મિશ ઠાકરકૃત નવલકથા 'ચક્રાકાર ચતુષ્કોણ' અને બકુલ ત્રિપાઠીના 'તેરમું' હાસ્યનિબંધનું વિવેચન લેખકે કર્યું છે. હાસ્યનિબંધમાં વર્ણવાયેલાં કટાક્ષ, વ્યંગ્ય, માર્મિકતા, પ્રહસનનું ઉદાહરણસહિત વિવેચન અહીં છે.

જીવન જીવવા અને જીતવા માટે કોઈ રેડીમેઇડ ફોર્મ્યુલા કે જડીબુટ્ટી હોવી શક્ય નથી એવા ગાંભીરકરુણ પાસાં ધરાવતું પિરાન્દેલોનું પ્રહસનાત્મક 'ધ જાર' નાટક,

‘મોલિયેર’નું નાટક, ટાગોરકૃત ‘ચિત્રાંગદા’ નાટકનું વિવેચન ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે.

મનની ભીતર ચાલતા પ્રવાહોની સૂક્ષ્મછાની વાતોને નિરૂપિત કરતી રાજેશ અંતાણીની ‘સંધિરેખા’ નવલકથાનું મનોવૈજ્ઞાનિક ધોરણે વિવેચન લેખકે કર્યું છે. તો સ્વ. મોહનલાલ પાર્વતીશંકર દવેનો સાહિત્યકાર તરીકેનો પરિચય કરાવીને તેમને લોકહૃદયમાં સ્થાન આપ્યું છે. વાર્તા, નવલકથા, નાટક, નિબંધની સાથે હરીશ મીનાશ્રુની ‘જાતને ઓગાળવાની વાત’ ગઝલ અને કમલ વોરાનાં ‘ખુરશીકાવ્યો’માંનું કાવ્ય લઈ તેનું રસદર્શન કરાવ્યું છે.

વિજય શાસ્ત્રીએ ખૂબ જ સંક્ષેપમાં સાદી અને સરળ ભાષામાં સત્યનિષ્કપણે, નિષ્પક્ષપાતથી કૃતિઓની સમીક્ષા કરી છે. જરૂર જણાય ત્યાં પોતાના વિચારો અને મતભેદોને વ્યક્ત કર્યાં છે. વાચકોને અન્ય ભાષાની ઉત્તમ સાહિત્યકૃતિનો પરિચય કરાવીને વાંચવા માટે પ્રેરણા આપી છે.

આ વિવેચનસંગ્રહમાં ગ્રંથસ્થ થયેલા ઘણાખરા લેખો શબ્દસૃષ્ટિ, પરબ, પ્રત્યક્ષ, સંસ્કૃતિ, એતદ્, ફાર્બસ ત્રૈમાસિક, બુદ્ધિપ્રકાશમાં પ્રકાશિત થયા છે. અમુક લેખોમાં સુધારાવધારા કરીને પુસ્તક રૂપે ‘સમવાય’ નામ સાથે વાચકોને બત્રીસ પકવાન પીરસવાનું કામ લેખકે કર્યું છે.

ઉઘાડનો ઉત્સવ | પ્રફુલ્લ રાવલ

[‘આંબાવાડી’ : લે. ગભરુ ભડિયાદરા, પ્ર. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, અમદાવાદ, પ્ર.આ. ૨૦૦૭, પૃ. ૧૦+૮૪, કિં. રૂ. ૫૦/-]



‘મારામાં નહોતી ખેંચ-તાણ કે ઉતાવળ’ એવું કહેતાં ગભરુ ભડિયાદરા ‘ગંભીરતાનું – ભારનું પોટલું ફગાવી’ સાવ હળવા થઈને પ્રકૃતિના સૌંદર્યને એમની નજરે ઝીલીને ‘આંબાવાડી’ એ લલિત નિબંધસંગ્રહમાં રજૂ કરે છે ત્યારે લલિતનિબંધનું અકૃતક રૂપ લભ્ય બને છે. કદની દૃષ્ટિએ આ નિબંધો તદ્દન લઘુ છે અને ભાવની દૃષ્ટિએ એમાં કશુંય વધારાનું પ્રવેશ્યું નથી. કહોને કે નિબંધકારે મહદંશે કશાય આયાસનો આશરો લીધો નથી. પ્રકૃતિના સૌંદર્યને જોઈ-માણીને નિજી ભાવની અભિવ્યક્તિ આ નિબંધોનું નરવું પોત છે.

આ સંગ્રહમાં અડસઠ લઘુનિબંધો સમાસ પામ્યા છે. એક જ વિષયના બે નિબંધો મળે છે તો ‘સૂરજમુખીઓ’ એ વિષયના અગિયાર નિબંધો સમાવ્યા છે. જેમાં ભાવની એકરૂપતા હોવા છતાં પ્રત્યેક નિબંધનું આગવું કાઠું છે, આગવું રૂપ છે. સૂરજમુખીને સંબોધન કરીને નિબંધકાર જાણે એમની સાથે ગોષ્ઠિ કરે છે ! આ ગોષ્ઠિમાં નિબંધકાર જાણે ઓતપ્રોત થઈ ગયા છે. કોઈ અલગ ભાવની આ ગોષ્ઠિમાં નિબંધકારનું હૃદય ખુલ્લું થયું છે. ‘અલી, સૂરજમુખીઓ ! તમે આખો દિવસ પેલા સૂરજ સામે કેમ મુગ્ધપણે જોયા કરો છો ?’ એમ કહેતાં નિબંધકારનું સૂરજમુખી સાથે જાણે સાયુજ્ય છે અને સૂરજ એમને મન પારકો લાગે છે. ‘પેલા સૂરજ’ દ્વારા

એ ભાવ છતો થયો છે. વળી નિબંધકાર સૂરજમુખીની સાથે ધોખો કરતાં કહે છે – ‘આમ તો તમારું ભરાવદાર તેજસ્વી મુખમંડળ જોઈને તમારાથી પ્રભાવિત થઈએ છીએ, પણ તમને તો અમારા તરફ જોવાની ફરસદ પણ નથી. તમે અમારી અવગણના કરો છો. આટલું બધું રૂપનું અભિમાન ? રૂપ તો યૌવનને ઉંબરે ઊભા હોઈએ ત્યાં સુધી હોય... પણ પછી ?’ (પૃ. ૭૮) આ છે નિબંધકારની મુગ્ધતા. વળી સૂરજને ઉદ્દેશીને કહે છે –

‘અલ્યા ઓ સૂરજ ! પેલી સૂરજમુખીઓ પર તેં શું કામણ કર્યું છે ? તારી પાસે કામણ કરવા માટે નથી કૃષ્ણ રાખતો હતો તેવી બંસી કે નથી રમતો રાસ ! છતાં ગોપીઓ જેમ આ સૂરજમુખીઓ ભાન ભૂલીને તારા પર કેમ વારી ગઈ છે ? (પૃ. ૮૦)

નિબંધકાર ખુલ્લા મને ‘તું રાત્રે નથી હોતો તેટલું સારું છે’ (પૃ. ૮૦) કહે છે ત્યારે એમની છૂપી ઈર્ષ્યા વ્યક્ત થાય છે. ‘સૂરજમુખીઓ’ એ નિબંધગુચ્છ જાણે નિબંધકારની ભાવસૃષ્ટિનું અનુપમ કાવ્ય છે. છેલ્લે તો નિબંધકારને પોતાની બધી વાત ‘પ્રલાપ’ જેવી લાગે છે. પોતે સૂરજમુખીની ‘મનોવૃત્તિ’ને ન કળી શક્યા તે માટે ‘દરગુજર’ની લાગણી વ્યક્ત કરે છે. ‘પાનખર’, ‘ધુમ્મસ’, ‘વસંત’, ‘પહેલો વરસાદ’, ‘શરદની વિદાય’, ‘નદીનો પટ’, ‘હરણું’, ‘તળાવડીના તીરેથી’ ઇત્યાદિ નિબંધોમાં નિબંધકારની પ્રકૃતિના સૌંદર્યથી લુબ્ધ છવિ પમાય છે. ક્યારેક નિબંધકાર પોતાની જાતને પ્રકૃતિ સાથે જોડે છે તો વળી ક્યારેક જાતને ખસેડીને પ્રકૃતિને માણે છે. એમની પાસે ભાવને વ્યક્ત કરવાની સાનુકૂળ ભાષા છે. ક્યારેક તો એમનું ગદ્ય નવોઢાની નમણી ચાલ જેવું લાગે છે. જાણે વહેતું ઝરણું ! સરળતા સાથે લાલિત્ય એમના ગદ્યનું જમા પાસું છે. કેવું છે એમનું ગદ્ય ! જુઓ –

‘શહેરની લાઇટોની આંખોએ મોતિયા આવી ગયા. વાહનોની આંખોમાં ધુમ્મસ ધસી ગયું. આખું શહેર ધુમ્મસમાં ઢબૂરાઈને પડખાં ફેરવે છે. આખું શહેર પ્રદૂષણ પીએ છે. આકાશમાં તારાના તણખા ક્યાંય દેખાતા નથી. ધુમ્મસ રીંછની જેમ ધસમસતું બધે ફરી વળ્યું છે. નદીના કિનારા કે મકાનના મિનારા, ખાડી કે ખીણ, શેરીઓ ને રસ્તાઓમાં જ્યાં જુઓ ત્યાં ધુમ્મસનાં ધસમસતાં રીંછ ફરી વળ્યાં છે, આજની સવાર બુરખો પહેરીને રસ્તે ફરવા નીકળી છે. લૂંટારુને આજે લૂંટવાનો લાગ મળી ગયો છે. આખું શહેર વહેલી સવારે સળવળ્યું ત્યાં ધુમ્મસે તેમને આંખો ચોળતું કરી દીધું. સૂરજ જાગ્યો ત્યારે તેને પણ ધૂંધળું દેખાવા લાગ્યું. શરૂઆતમાં ધુમ્મસે સૂરજને ચારેકોરથી ઘેરી લીધો. સૂરજે બહાર નીકળવા ઘણા ફાંફાં માર્યા પણ ધુમ્મસ એમ કંઈ સૂરજને નીકળવા દે ? ધીરે ધીરે સૂરજે પોતાનાં કિરણો પ્રખર કર્યા ને તે ઊંચે આભની અટારીએ ચડી ગયો. પછી તો ધુમ્મસને કેવી રીતે તેને ઘેરવાનો લાગ ફાવે ? આખરે સૂરજે પ્રખરતા લાવી ધુમ્મસનાં ધાડાંને શહેરમાંથી હટાવી દીધાં.’ (પૃ. ૭)

ઉક્ત ગદ્યખંડમાં ગદ્યની ગતિ છે તો એ કાવ્યગંધી પણ છે. ઉપમા, ઉત્પેક્ષા ને સજ્જવારોપણ અલંકારોના સહજ વિનિયોગથી નિબંધકારે ધુમ્મસની લીલા જાણે પ્રત્યક્ષ કરી છે ! ‘શરદની વિદાય’ નિબંધમાં ગભરુ ભડિયાદરા શરદની વાત એ જાણે સજ્જવ વ્યક્તિ હોય એવી રીતે કરે છે. એમાં એમની પ્રકૃતિ સાથેની તદ્દપતા વર્તાય છે. એના આગમનનું સ્મરણ કરીને નિબંધકાર કથે છે –

‘જ્યારે ડાંગરની લીલી ક્યારીઓ સભરતાથી છલકાતી હતી ત્યારે તે આવી હતી. વાદળાંઓએ ધીરે ધીરે વિદાય લેવા માંડી હતી ત્યારે તે આવી હતી. જ્યારે ઝાડોના થડ પર વેલીઓ પા પા પગલીઓ ભરતી ઉપર ચડતી હતી ત્યારે તે આવી હતી. આવીને તે નીતર્યા પાણીમાં નહાવા ઊતરતી. જ્યારે ડાંગરની ક્યારીઓ બધી કપાઈ ત્યારે આપણને તાજગી આપીને તે ચાલી નીકળી, પણ એના મનમાં તો ગમગીની લાગે છે. ગમગીની તો લાગે જ ને ?’ (પૃ. ૩૩)

‘આવી હતી’ એ સંયુક્ત ક્રિયાપદ – મુખ્ય ને સહાયકારીનો ત્રણ વાર ઉપયોગ અને ‘ઊતરતી’, ‘નીકળી’, ‘ગમગીની’ એ ક્રિયાપદોનો અંત્ય દીર્ઘ ઈ ગદ્યના લયને ઉપકારક નીવડે છે. સમાવર્તી શબ્દો દ્વારા ગદ્યનો લય ઊભો કરવાનો નિબંધકારનો યત્ન ક્યારેક સહજ લાગે છે તો ક્યારેક એમાં આયાસની ગંધ પમાય છે. અને નિબંધ કૃતકતાના પ્રદેશનો પરિચય કરાવે છે. લલિતનિબંધમાં આવશ્યક ‘હું’ અહીં શરમાતો શરમાતો આવે છે. તો કલ્પનાનું ઉદ્વચન નિબંધકાર પાસે મનભર કલ્પનનું નિર્માણ કરાવે છે. એટલું ખરું કે નિબંધકારની ચુસ્તીથી લલિતનિબંધનું મનોરમ રૂપ મળી રહે છે. અહીં લાઘવ સર્જક પાસે વિષયને અનુરૂપ ભાવની અછતનું નહીં, મેદના અભાવનું પરિણામ છે. એ જ કૃતિના સૌંદર્યનો નિખાર બની રહે છે. નિબંધકારે સંદર્ભોનો સમુચિત વિનિયોગ કર્યો છે. એના ભાર તળે કે એનો ભાર લઈને નિબંધ ચાલતો નથી. ગભરુ ભડિયાદરાના આ નિબંધોમાં પ્રકૃતિ બરાબર ઊઘડી છે જે ઉઘાડના ઉત્સવની પ્રતીતિ કરાવે છે.

ગમ્મત સાથે જ્ઞાન | નલિની દેસાઈ

['દીવાદાંડી': ધીરુભાઈ ઠાકર, પ્ર. ઇમેજ પબ્લિકેશન્સ પ્રા. લિ., ૨૦૦૭, પૃ. ૮૪, કિં. રૂ. ૧૦૦/-]

ધીરુભાઈ ઠાકર ગુજરાતી સાહિત્યના લબ્ધપ્રતિષ્ઠ વિવેચક છે. ગુજરાતી ભાષામાં વિશ્વકોશ તૈયાર થઈ રહ્યો છે તેના તેઓ મુખ્ય સંપાદક છે. ગુજરાતીમાં કહેવત છે કે ‘ગમ્મત સાથે જ્ઞાન.’ ધીરુભાઈ ઠાકરનું ‘દીવાદાંડી’ પ્રેરક પ્રસંગોને આલેખતું પુસ્તક છે. ૮૪ જેટલાં પૃષ્ઠમાં કેટલી બધી વાંચનસામગ્રી પીરસાઈ છે તે સમગ્ર પુસ્તક જોતાં દેખાઈ આવે છે. શિક્ષણ, સાહિત્ય, નાટક, દેશપ્રેમ, સંસ્કૃતના કવિઓ વગેરે અનેક વિષયો ઉપરના નાના પ્રસંગો અહીં છે. ગુજરાતની નારી કેવી ખમીરવંતી છે. આમ તો ઇતિહાસમાં આ વાત અનેક વાર લખાઈ ચૂકી છે પણ અહીં એને રસપ્રદ રીતે રજૂ કરી છે.

‘ગુજરાતી પ્રજાની બે ખાસિયતો : એક સાહસ અને બીજું દેશપ્રેમ. ગુર્જર નારીના નસીબમાં પરદેશ ગયેલા પતિની પ્રતીક્ષા લખાયેલી હોય છે. એક દુહામાં કહ્યું છે કે વાયસુ ઉડાવંતિએ પિયુ દિક્કવ સહસન્તિ ।

અધ્યા વલય મહિહિ ગય અધ્યા કુટ્ટ તહન્તિ ॥

(વિરહમાં કૃશ થઈ ગયેલી તે કાગને બોલતો સાંભળીને તેને ઉડાડવા જાય છે ત્યાં તેના પ્રિયતમને આવતો જુએ છે. તેને પરિણામે તેના લંબાવેલા હાથમાં અર્ધા વલય (કૃશ થયેલા હાથને કારણે) ભોંય પર પડે છે અને (પતિનાં દર્શનથી એટલો બધો હર્ષ થાય છે

કે એ હાથ પુષ્ટ થવાથી) અર્ધા વલય તડ દઈને તૂટી જાય છે.)

ગુજરાતની નારીમાં આ ખમીર હતું. આ ખમીર અને ખુમારી ગુજરાતીના લોહીમાં હતાં. ગાંધીયુગમાં અહિંસા આવ્યા પછી પણ આ ખમીર અને ખુમારી અકબંધ રહ્યાં છે. ગુર્જર સંસ્કૃતિનો કસુંબલ રંગ સમય બદલાવા છતાં ટકી રહ્યો છે. એનું કારણ તેની આ પરંપરા છે.’

(રંગકસુંબી પૃ. ૬૦-૬૧)

ધીરુભાઈ શિક્ષણ અને સાહિત્યના જીવ છે. પરદેશના પ્રવાસ દરમિયાન તેમણે જે જોયું તેના પ્રસંગો અહીં સરસ રીતે આલેખાયાં છે. સ્ટ્રેટફર્ડમાં શાંતિથી સૂતેલો શેક્સપિયર, પ્રો. તુચીની વિદ્યાયાત્રા, હેમિંગ્વેને વાર્તાલેખનસ્પર્ધા માટે ઇનામ કેવી રીતે મળે છે તે પ્રસંગ, ટોલ્સ્ટોય કરુણાના કેવા અવતાર હતા, ‘ટાઇટન્ડ ટંગ’ – પુસ્તકની અસર તેમના ચિત્ત પર કેવી છાપ પાડી ગઈ છે તે પ્રસંગ. – આ બધા જ પ્રસંગોમાં શિક્ષણ અને સાહિત્ય અરસપરસ કેવી રીતે જોડાયેલાં છે તે નજરે ચઢે છે.

ગુજરાતી રંગભૂમિ અને નાટકોની વાત તેમના ‘દીવાદાંડી’માં પણ જોવા મળે. મૂળે તો ધીરુભાઈનો મુખ્ય રસ નાટકમાં. તેમણે નાટકોમાં પણ કામ કરેલું છે. વિદ્યા અને કળાનું મિલન, ભણે અસાઈત ઠાકરો, નાટ્યરસમાં ઓગળી જતો રંગભેદ, સિદ્ધરાજની રાત્રિચર્યા, એક વાર નાટકકંપની કાઢી જુઓ – પ્રસંગોમાંથી નાટક વિશે જાણવા મળે છે. સિદ્ધરાજની રાત્રિચર્યામાં સરસ પ્રસંગ છે. જુઓ :

‘એક વાર સિદ્ધરાજ પાટણમાં રાત્રિચર્યા કરવા નીકળ્યો હતો. એક સ્થળે નાટક ચાલતું હતું. ત્યાં રાજા છૂપા વેશે જઈ ચડ્યો. ત્યાં એક વાણિયો ખૂબ ઉત્સાહથી નાટક જોતો હતો. તે રાજાના ખભે હાથ મૂકીને ઊભો રહ્યો. રાજાએ તેને પાન ખાવા આપ્યું. વાણિયો રંગમાં આવીને નાટક માણતો હતો અને દરેક વખતે રાજાના ખભા ઉપર આનંદમાં ટપલી મારતો હતો. બીજે દિવસે સવારે રાજાએ વાણિયાને દરબારમાં બોલાવ્યો અને કહ્યું કે, ‘કાલે નાટક જોવાની બહુ મજા આવી, પણ આજે મારો ખભો દુઃખે છે તેનું શું ?’ ત્યારે વાણિયો મનમાં તો ગભરાયો પણ તેણે ચતુરાઈથી જવાબ આપ્યો કે, ‘મહારાજ, જે આખી પૃથ્વીનો ભાર પોતાને ખભે ધારણ કરે છે તેને એક ગરીબ વાણિયાનો શો ભાર લાગવાનો હતો ?’ આ સાંભળી રાજા ખુશ થયા’

(સિદ્ધરાજની રાત્રિચર્યા : પૃ. ૨૦-૨૧)

ધીરુભાઈ ઠાકરે ગુજરાતી સાહિત્યનો ઇતિહાસ પણ આપ્યો છે. ગુજરાતી સાહિત્યના જુદા જુદા સમયમાં થયેલા સર્જકોનાં જીવન વિશેનો સમગ્ર ચિતાર તેમનો ઇતિહાસ આપે છે. ન્હાનાલાલ, સૂરદાસ, ઝવેરચંદ મેઘાણી, જેવા સાહિત્યકારોના પ્રસંગો છે તો આનંદવન, રામકૃષ્ણ પરમહંસ, રવીન્દ્રનાથ ટાગોર, ગાંધીજી જેવા મહાન વ્યક્તિઓનાં જીવનના પ્રેરક પ્રસંગો પણ છે. ધીરુભાઈ ઠાકર કલાના ઉપાસક છે તાનસેનની સંગીતસાધના અને તસ્કર કલાકાર આ પ્રસંગો ઉત્તમ રીતે આલેખાયા છે. નથડીમાંથી નાદબ્રહ્મમાં કૃષ્ણભક્તિની વાત છે. વ્યક્તિનો વતનપ્રેમ કેવો હોય છે ! ‘વતનની તરસ’માં પોતાના વતનમાં કામ મળે તો પાછા ફરવાની વાત છે. જુઓ :

‘સ્ટેશન પર પહોંચ્યા. હું ટ્રેનમાં બેઠો ત્યાં સુધી હરબન્સલાલે પૂરા ઉત્સાહથી વાતો કર્યા કરી. મને તેણે પોતાનું ઓક્સફર્ડનું સરનામું આપ્યું અને મારું સરનામું લીધું. ટ્રેન ઊપડી ત્યાં સુધી ઊભો રહ્યો ને પ્રેમ અને માન સાથે વિદાય લેતાં તેણે મારો હાથ દાબ્યો ને કહ્યું, ‘સાહેબ, મને ભૂલી ન જતા. પત્ર લખજો. મન કામ મળે તો વતન આવવું છે.’ (વતનની તરસ : પૃ. ૫૩)

વાલ્મીકિનો ચિત્કાર હોય કે ગાંધીજીનો વિનોદ, રાજદૂત કે શાંતિદૂત ? હોય કે પુર્ડિંગ કે પાર્ડિંગ ?, પરમેશ્વરને પત્ર – આવા તો અનેક પ્રસંગો અહીં પ્રસ્તુત છે.

ધીરુભાઈનાં અનુભવો, સ્મરણો આપણને ‘દીવાદાંડી’ રૂપે મળ્યાં છે. તેમની ભાષા સરળ છે. ટૂંકાં ટૂંકાં વાક્યો છે, પણ પ્રસંગનો મર્મ તરત પકડાઈ જાય છે. ધીરુભાઈનાં અનુભવો અને સ્મરણોના ભાષામાંથી આપણને બીજી દીવાદાંડી મળે તેવી અપેક્ષા રાખીએ.



ઘણ ઉઠાવ

ઘણુંક ઘણું ભાંગવું, ઘણ ઉઠાવ, મારી ભુજા !
ઘણુંક ઘણું તોડવું, તું ફટકાર ઘા, ઓ ભુજા !
અનંત થર માનવી હૃદય-ચિત્ત-કાર્યે ચઢ્યા
જડત્વ યુગ જીર્ણના, તું ધધડાવી દે ઘાવ ત્યાં.

ધરા ધણધણે ભલે, થરથરે દિશા, વ્યોમમાં
પ્રકંપ પથરાય છે, ઉર ઉરે ઊઠે ભીતિનો
ભયાનક ઉછાળ છે, જગત જાવ ડૂલી ભલે,
પછાડ ઘણ, ઓ ભુજા ! ધમધમાવ સૃષ્ટિ બધી !

અહો યુગયુગાદિનાં પડ પરે પડો જે ચઢ્યાં
લગાવ, ઘણ ! ઘા, ત્રુટો તડતડાટ પાતાળ સૌ,
ધરાઉર દટાઈ મૂલિત પ્રચંડ જવાલાવલી
બહિર્ગત બની રહ્યો વિલસી રૈદ ફુટકારથી.

તોડી ફોડી પુરાણું
તાવી તાવી તૂટેલું,

ટીપી ટીપી બધું તે અવલનવલ ત્યાં અર્પવા ઘાટ એને,
ઝીંકી રૂહે ઘા, ભુજા હે, લઈ ઘણ, જગને ઘા થકી ઘાટ દે ને !

(વસુધા, પૃ. ૭૦)

– સુન્દરમ્



પરિષદવૃત્ત

સંકલન : અનિલા દલાલ

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ દ્વારા પ્રાયોજિત ‘ગુજરાતી સાહિત્યનો ઇતિહાસ’ ગ્રંથશ્રેણીના સાતમા અને આઠમા ગ્રંથ માટે ઇતિહાસ-લેખનમાં રસ ધરાવનારા સૌ વિદ્વાનોને હાર્દિક વિનંતી છે કે તેઓ કયા સાહિત્યસ્વરૂપના લેખકોના આલેખ લખવામાં રસ ધરાવે છે તે વિગત નામ-સરનામાં સાથે લખી જણાવે.



ધરમપુરમાં યોજાયેલું સાહિત્યપર્વ

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ અને શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આશ્રમ – ધરમપુરના સંયુક્ત ઉપક્રમે ડિસેમ્બરની પહેલી-બીજી તારીખે ‘ભારતીય કવિતામાં તત્ત્વદર્શન’ વિશે સાહિત્યપર્વ ઊજવાઈ ગયું. નિર્ગુણ કાવ્યધારા, વૈષ્ણવ પરંપરા, જૈનદર્શન અને ભારતીય કવયિત્રીઓની કવિતા – આમ કવિતામાં જુદા જુદા વિષયો પર વિદ્વાન વક્તાઓએ વક્તવ્યો આપ્યાં હતાં.

સત્રની ઉદ્ઘાટનબેઠકનો પ્રારંભ પ્રાર્થનાથી થયો. એ પછી દીપપ્રાગટ્ય કરીને આ સાહિત્યપર્વને વિધિવત્ ખુલ્લું મૂક્યું. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદનાં મંત્રી શ્રી અનિલાબહેન દલાલે સાહિત્યપર્વની ભૂમિકા બાંધી આપી. તેમણે કહ્યું કે દેશના જુદા જુદા પ્રદેશોમાં પોતાના ઇષ્ટદેવની ઉપાસનાને સંતો-ભક્તો કેવી રીતે વ્યક્ત કરે છે તેનો પરિચય આ બધી બેઠકોમાંથી મળશે. પૂજ્ય શ્રી રોકેશભાઈ ઝવેરીએ મંગલ પ્રવચન આપતાં કહ્યું, સામાન્યપણે પરમાત્માની પ્રાપ્તિ માટે ભક્ત ભગવાનની શોધમાં નીકળે છે. સંતો કહે છે આમાં ભૂલ થાય છે. પરમાત્માની પ્રાપ્તિ માટે પરમાત્માને શોધવા નીકળવું તે ભૂલ છે. એ તો એવું કહેવાય કે જેમ પ્રકાશની પ્રાપ્તિ માટે એક અંધ વ્યક્તિ પ્રકાશની શોધમાં નીકળે. પરમાત્માપ્રાપ્તિની અને ભક્તિકવિતાની વાત કરીને લલિતકલાઓ અને તેમાં પણ સાહિત્યકલાની તેમણે વાત કરી. સાહિત્ય અભિવ્યક્તિનું માધ્યમ છે. તેની અસર વાણી-વર્તનમાં પણ પડે છે. એમણે કહ્યું કે સાહિત્યનું નિમંત્રણ એટલે વિરાટનું નિમંત્રણ.

સાહિત્યપર્વમાં મુખ્ય વક્તવ્ય આપતાં શ્રી ભોળાભાઈ પટેલે જણાવ્યું કે સાહિત્ય એ સૌથી ઉત્તમ કલા છે. તત્ત્વદર્શન સાહિત્યમાં ઓગળી ગયું હોય ત્યારે તે સાહિત્ય રહે છે. તત્ત્વદર્શન શુદ્ધ રહ્યું હોય ત્યારે તે બૌદ્ધિક મનોવિશ્લેષણનો એક વેપાર બને છે. તત્ત્વદર્શનને શોધવું એ મનુષ્યનો વિષય રહેલો છે. એમ કહીને પ્રેમથી માંડીને અધ્યાત્મની ઊંચાઈ સુધીના તત્ત્વને શોધવાની અને પામવાની મથામણ સતત ચાલુ હોય છે તેમ કહ્યું. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પૂર્વ પ્રમુખશ્રી રઘુવીર ચૌધરીએ પ્રાસંગિક વક્તવ્ય આપ્યું. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખશ્રી કુમારપાળ દેસાઈએ અધ્યક્ષીય પ્રવચન આપતાં કહ્યું કે ધર્મમાં અધર્મ પ્રવેશે ત્યારે એ ધર્મયાત્રા સ્મશાનયાત્રામાં ફેરવાઈ જાય છે અને આથી જ સંતો ધર્મતત્ત્વ વિશે સતત શોધન કરતા રહ્યા છે. વિશ્વભરમાં ભક્તિકવિતામાં સ્વધર્મનું ગાન સંભળાય છે જ્યારે વિશ્વકવિતામાં સર્વધર્મ

સમભાવની વાત માત્ર ભારતીય સંતકવિતામાં જ મળે છે. રામ અને રહીમને એક કહેનારા આનંદઘન કે ગોવિંદ અને કેશવને પોકાર પાડતા કબીર ભારતીય પરંપરામાં જ મળે છે.

સત્રની પ્રથમ બેઠક નિર્ગુણ કાવ્યધારાની હતી. તેમાં અખો, કબીર અને સૂફી કવિતા વિશેનાં વક્તવ્યો રજૂ થયાં. અખો અને જ્ઞાનમાર્ગી કવિતા વિશે શ્રી નીતિન મહેતાએ પોતાના વિચારો રજૂ કર્યાં. અખાને તત્ત્વજ્ઞાની તરીકે જોનાર એક વર્ગ છે. અને બીજો વર્ગ કવિ તરીકે જોનાર છે. કવિતા ફિલસૂફીની જનેતા છે. અખાના ગુરુવિચાર, ભક્તિવિચારમાં કટાક્ષ અને વક્રોક્તિ છે અને તેથી અખો કાન્તિકારી અને કાન્તદષ્ટા બંને છે. શ્રી રઘુવીર ચૌધરીએ નિર્ગુણ કાવ્યધારાના સંદર્ભમાં કબીરની કાવ્યધારાની વાત કરી. કબીરસાહેબે સદ્ગુરુ કેવા હોઈ શકે તે ગાયું અને તેને ચરિતાર્થ કરતાં પોતે એવું જીવન જીવ્યા છે. વર્ણપ્રથા, વહેમ, અંધશ્રદ્ધા બધાં સામે કબીરને લડવાનું હતું. કબીર જીવનવ્યવહારની વાત કરી મનને નિર્મળ કરવાનું કહે છે. નિર્ગુણની વાત કરવા માટેનાં સૂક્ષ્મ કલ્પનો આપે છે. સૂફી કવિતા વિશે સુભાષ ભટ્ટે કહ્યું કે સૂફી કોઈ ધર્મ, શાસ્ત્ર, સિદ્ધાંત નથી; મન-બુદ્ધિની પાર ઉતરતી કોઈ ક્ષણ છે. સૂફીઓ મર્મી અને પ્રેમી બંને છે. સૂફી કવિતામાં વિષાદ અને વિરહ છે. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પૂર્વ પ્રમુખશ્રી ઉશનસે યોગ્ય સમયે આ સત્ર યોજાયું છે તેનો આનંદ વ્યક્ત કર્યો હતો. આ સમગ્ર બેઠકનું સંચાલન ડૉ. સતીશ વ્યાસે કર્યું હતું.

બીજી બેઠકનો વિષય હતો કવિતા અને વૈષ્ણવ પરંપરા. બેઠકનો પ્રારંભ ધૂનથી થયો હતો. સૂરદાસની પુષ્ટિમાર્ગીય ભક્તિકવિતા વિશે શ્રી આલોક ગુપ્તે સૂરદાસના જન્મસમયની વાત કરી. અને હિન્દીમાં કૃષ્ણકાવ્ય-પરંપરા સૂરદાસથી શરૂ થઈ તેમ જણાવ્યું. સૂરદાસની કવિતા લૌકિકતામાંથી અલૌકિકતા તરફની છે. પુષ્ટિમાર્ગીય ભક્તિકવિતા કેવી હતી તેનું ચિત્ર સ્પષ્ટ કરી આપ્યું. ગૌડીય વૈષ્ણવધારા અને ચંડીદાસ વિશે શ્રી અનિલા દલાલે કહ્યું કે રાધાકૃષ્ણ ભગવદ્ ભક્તોનું યુગલ છે. એને અનુરૂપ ભક્તિસાહિત્ય રચાયું છે. ભાગવતમાં રાધાનું નામ નથી, ગોપીનું જ નામ છે. ચંડીદાસની કવિતામાં પરકીયા રૂપ સ્પષ્ટપણે જોવા મળે છે. ચંડીદાસની રાધા વિરહવેદનાની કરુણ મૂર્તિ છે. તેમણે તેમના વક્તવ્યમાં પુષ્ટિમાર્ગ અને ગૌડીય વૈષ્ણવધારાની ભૂમિકા સરસ રીતે રજૂ કરી. તુકારામની વિહ્વલભક્તિ ઉપર શ્રી ભાલચંદ્ર નીમાડેએ ઉચિત રીતે રજૂઆત કરી. તેમણે એમ કહ્યું કે સાહિત્યમાં કાંતિ લાવવા માટે આપણે પશ્ચિમના સાહિત્ય પાસે જવાની જરૂર નથી. આપણું મધ્યકાલીન સાહિત્ય અને તેના સર્જકો કાંતિકારી વિચારના જ છે. તુકારામનાં કાવ્યો સાદી લોકભાષામાં રચાયાં છે. આ બેઠકનું સંચાલન શ્રી પારુલ કંદર્પ દેસાઈએ કર્યું હતું.

રાત્રિબેઠકમાં શ્રીમદ્ રાજચંદ્રના આશ્રમ તરફથી ચાલતી પ્રવૃત્તિઓનો પરિચય કરાવતો એક દશ્યશ્રાવ્ય કાર્યક્રમ યોજાયો હતો. શ્રી લાભશંકર પુરોહિત અને શ્રી રાજેન્દ્ર શુક્લે અનુક્રમે કવિતા અને ગઝલપઠન કર્યું. વક્તાઓનો પરિચય શ્રી પ્રીતિ શાહે આપ્યો.

ત્રીજી બેઠક કવિતા અને જૈનદર્શન ઉપર હતી, સમયસુંદરની રચનાઓમાં ભક્તિ એ વિષય ઉપર શ્રી ગુલાબ દેહિયાએ કહ્યું કે સમયસુંદર ધર્મકવિ હતા, પરિણામે ધર્મોપદેશ તેમની કવિતામાં છે. ગુરુનું કામ અંધારું દૂર કરવાનું છે એ વાત સમયસુંદરના સ્તવનમાં જોવા મળે છે. એમનાં પદોમાં સાધુજીવનની ધન્યતા પણ જોવા મળે છે. ઉપાધ્યાય યશોવિજયજીની રચનાઓમાં નિરૂપિત જૈનદર્શન વિશે શ્રી કે. બી. શાહે યશોવિજયજી કેવા પરમ ન્યાયવિશારદ,

તર્કશિરોમણિ અને સર્જકકવિ હતા તેની સંદર્ષાંત રજૂઆત કરી. જૈનો નિરીશ્વરવાદી છે એમ કહેવાય છે. પણ તેને ઈશ્વર છે, પણ તેનું સ્વરૂપ અલગ છે. ઉપાધ્યાય યશોવિજયજીએ ત્રણ સ્તવન – ચોવીસી અને અન્ય ગ્રંથો લખ્યાં છે. આનંદઘનજી અને યોગમાર્ગીય રહસ્યવાદી કવિતા વિશે કે કુમારપાળ દેસાઈએ આનંદઘનજીમાં વિશિષ્ટ પ્રકારની ધ્યાનપ્રક્રિયા છે તેની વાત કરી. આનંદઘન જીવનભર પરિભ્રમણ કરતા રહ્યા છે. આનંદઘન વારંવાર અલખની વાત કરે છે. આત્મામાંથી પરમાત્મામાં તન્મય થવાનો અનુભવ કેવો હોય તે આનંદઘનની કવિતામાં જોવા મળે છે. અંબાદાન રોહડિયાએ ઈસરદાન અને ચારણી સાહિત્ય ઉપર ટૂંકમાં માહિતીપૂર્ણ વક્તવ્ય આપ્યું. ચારણ પરંપરામાં અને તેના પરિપ્રેક્ષ્યમાં ચારણી સાહિત્યને જોવું જોઈએ. શક્તિઉપાસનાની પરંપરા આજ સુધી જળવાઈ છે. ઈસરદાન તુલસીદાસની હરોળમાં બેસી શકે તેવા રચયિતા છે. આ બેઠકનું સંચાલન શ્રી રાજેન્દ્ર પટેલે કર્યું હતું.

ચોથી બેઠકનો વિષય ભારતીય કવયિત્રીઓની કવિતા હતો સુધીર દેસાઈએ લલ્લેશ્વરી અને શૈવ પરંપરા વિશે વાત કરતાં પ્રારંભમાં લલ્લેશ્વરીના જીવનનો પરિચય આપીને લલ્લેશ્વરી નિષ્કામ કર્મની વાત કરે તે વિશે કહ્યું. અક્કા મહાદેવી અને વીરશૈવ પરંપરા વિશે શ્રી પ્રદીપ ખાંડવાલાએ મનનીય વક્તવ્ય આપ્યું. વીરશૈવનું પ્રથમ નામ શરણપથ. આ શરણપથ અત્યંત કાંતિકારી હતો. તે અહિંસામાં માનતો હતો, સમય જતાં તે વીરશૈવ પરંપરા તરીકે જાણીતો થયો. સાધનાની ગૂંચ દરમિયાન ગુરુ મળે તો કેવો આનંદ થાય. તેના અનુભવોનું વર્ણન અક્કા મહાદેવીની કવિતામાં મળે છે. ગંગાસતી અને મહાપંથ પરંપરા વિશે શ્રી નિરંજન રાજ્યગુરુએ સંતકવયિત્રીઓની ભૂમિકા બાંધીને ગંગાસતીએ પોતાની શિષ્યા પાનબાઈને બાવન દિવસ સુધી શિક્ષા આપી તે કાવ્યપાઠ દ્વારા દર્શાવ્યું. આ બેઠકનું સંચાલન ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના ઉપપ્રમુખશ્રી હરિકૃષ્ણ પાઠકે કર્યું હતું.

બે દિવસના યોજાયેલા આ સાહિત્યપર્વમાં મધ્યકાલીન ભારતીય કવિતામાંનો કેન્દ્રસ્થ મર્મ ઉદ્ઘાટિત થયો. ધરમપુર આશ્રમનું વાતાવરણ અને આયોજનપૂર્ણ આતિથ્ય સહુને સ્મરણીય બની રહ્યું.

– નલિની દેસાઈ

તા. ૫-૧૨-૨૦૦૭ની સાંજે રવીન્દ્રભવનના ઉપક્રમે શ્રી ચંદ્રકાન્ત ટોપીવાળાએ રવીન્દ્રનાથના કાવ્ય ‘સોનાર તરી’નું વિશ્લેષણ કરી પોતાની દષ્ટિએ કાવ્યનું અર્થઘટન કરી આપ્યું હતું. શ્રી નિરંજન ભગતે એ કાવ્ય વિશેનો પોતાનો અભિગમ રજૂ કર્યો હતો. શ્રી ભોળાભાઈ પટેલે અંતે પૂર્તિ રૂપે અન્ય બંગાળી સમીક્ષકોના આ કાવ્ય વિશેનાં મંતવ્યો રજૂ કર્યાં હતાં.

શ્રી નારાયણ દેસાઈના અભિવાદનનો કાર્યક્રમ (મુંબઈ)

‘આપણી ભાષાઓ ક્ષીણ થતી જાય છે અને અંગ્રેજીનું પ્રભુત્વ વધતું જાય છે, એ સંજોગોમાં ગિરાગુર્જરીને વિશ્વગુર્જરી બનાવવી છે.’ તા. ૧૫-૧૨-૨૦૦૭ના રોજ પરિષદના વરાયેલા પ્રમુખ અને ગૂજરાત વિદ્યાપીઠના કુલપતિ શ્રી નારાયણ દેસાઈના અભિવાદન-સમારંભમાં ગાંધીકથાના કથાકારે ઉક્ત મહત્ત્વની વાત કરી માતૃભાષા બચાવવાની હાકલ કરી હતી. તેમણે મહાત્મા ગાંધી, વિનોબા ભાવે અને જયપ્રકાશ નારાયણ સાથેનાં કેટલાંક સંસ્મરણો

પણ વાગોળ્યાં હતાં. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, શ્રી વિલેપાર્લે કેળવણી મંડળ, ફાર્બસ સભા, કલાગુર્જરી, મણિભવન, કીર્તન કેન્દ્ર, પ્રગતિ મિત્રમંડળ તથા મુંબઈ સમાચાર સહિત અન્ય સંસ્થાઓના સહયોગથી વિલેપાર્લે પશ્ચિમ ખાતે યોજવામાં આવેલા કાર્યક્રમમાં મૂર્તિદેવી એવોર્ડથી સન્માનિત શ્રી નારાયણભાઈનો પરિચય લેખિકા વર્ષા અડાલજાએ આપ્યો હતો. અંતમાં, ગુજરાતી, મરાઠી, કન્નડ વગેરે ભાષાઓના ભોગે અંગ્રેજીનું પ્રભુત્વ સ્થાપિત ન થવું જોઈએ એવી તાકીદની સૂચનાથી ભારતીય ભાષાઓ ટકાવવાનાં સૂચનો સ્વીકારવામાં આવ્યાં હતાં. શ્રી ઉદયન ઠક્કરે આભારવિધિ કર્યો હતો.

નંદિની ત્રિવેદી (મુંબઈ)

તા. ૨૦-૧૨- / ૨૧-૧૨- / ૨૨-૧૨-૨૦૦૭ - ત્રણ દિવસો દરમિયાન ગાંધીનગરમાં પરિષદનું ઝઝમું અધિવેશન યોજાઈ ગયું.



સાહિત્યવૃત્ત

સંકલન : પ્રફુલ્લ રાવલ

રાજેન્દ્ર શુક્લને દિલ્હી સાહિત્ય અકાદમીનું પારિતોષિક

ઈ.સ. ૨૦૦૭નું દિલ્હી સાહિત્ય અકાદમીનું પારિતોષિક રાજેન્દ્ર શુક્લને એમના ગઝલસંપુટ 'ગઝલસંહિતા' માટે મળે છે.

સિતાંશુ યશચંદ્રને ચં.ચી. મહેતા એવોર્ડ

નાટ્યક્ષેત્રે ઉત્તમ પ્રદાન માટે સિતાંશુ યશચંદ્રને ચં. ચી. મહેતા એવોર્ડ એનાયત થયો છે.

ધૂમકેતુ નવલિકા પુરસ્કાર

પ્રતિ વર્ષ અપાતો ધૂમકેતુ નવલિકા પુરસ્કાર છેલ્લાં ચાર વર્ષ માટે વીનેશ અંતાણી, ધીરેન્દ્ર મહેતા, શિરીષ પંચાલ અને ઇવા ડેવને અપાયો છે.

સંવેદનશીલ સર્જકોને નમ્ર અનુરોધ

વિકલાંગોના પ્રશ્ને લોકો વધુ જાગૃત બને અને સમજદારી કેળવે તે હેતુથી વિકલાંગો અને વિશેષ કરીને મૂક-બધિર બાળકો અને તેમના પરિવારની વિટંબણાઓ તથા તેમાંથી નિષ્પન્ન થતી એક તાકાત જેના બળે આવા બાળકો સમાજના પ્રવાહમાં સહભાગી થઈ ઉદાહરણરૂપ જીવન જીવી શકે તે પ્રકારનું લગભગ બસો પૃષ્ઠનું સાહિત્ય પ્રકાશિત કરવાનું છે. વિષયને અનુરૂપ લલિત સાહિત્ય - પ્રેરક લેખો - પ્રેરક પ્રસંગો અને માર્ગદર્શક લેખો વગેરે ૨૯ ફેબ્રુ. ૨૦૦૮ સુધીમાં મોકલી આપે.

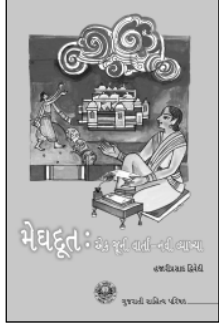
શ્રી અમરેલી મૂક બધિર સેવા ટ્રસ્ટ : અમરેલી; શ્રીમતી તાપીબહેન મોહનલાલ રૂગનાથ મહેતા બહેરા મૂંગા શાળા - અમરેલી; કમાણી સાયન્સ કોલેજ પાછળ, લાઠી રોડ, અમરેલી - ૩૬૫૬૦૧. ફોન નંબર : (૦૨૭૯૨) ૨૩૧૪૭૧

ફેસ્ટિવલ ઓફ સાર્ક ફોકલોર એન્ડ સેમિનાર

તા. ૬-૧૨-૦૭થી તા. ૯-૧૨-૦૭ના સમયખંડમાં 'ફાઉન્ડેશન ઓફ સાર્ક રાઈટર્સ એન્ડ લિટરેચર' દ્વારા ખ્યાત સ્ત્રીલેખક અજિત કૌરના સંયોજનમાં 'ફેસ્ટિવલ ઓફ સાર્ક ફોકલોર એન્ડ સેમિનાર'નું આયોજન કર્યું હતું. આ આંતરરાષ્ટ્રીય સેમિનારમાં ગુજરાતમાંથી ભગવાનદાસ પટેલે ભીલ સાધુ મંડળી દ્વારા રચિત 'મહામાર્ગી પાટ'ની માંડણીના સાંનિધ્યમાં 'ભીલોરા ભારથ'નો પ્રત્યક્ષ પાઠ પ્રસ્તુત કરાવી મૌખિક મહાકાવ્યનાં લક્ષણો સ્પષ્ટ કર્યાં હતાં. આ લોકવિદ્યા મહોત્સવમાં ભારત ઉપરાંત શ્રીલંકા, પાકિસ્તાન, નેપાળ, ભૂતાન, બંગલાદેશ, અફઘાનિસ્તાન અને માલદીવ - આઠ સાર્ક દેશોના તજજ્ઞો અને લોકકલાકારો સહભાગી થયા હતા.



ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ પ્રકાશિત તદ્દન નવાં પ્રકાશનો



['મેઘદૂત : એક જૂની વાર્તા - નવી વ્યાખ્યા' : હજારીપ્રસાદ દ્વિવેદી, અનુ. રૂપા ચાવડા, પ્ર.આ. ૨૦૦૭, ડિમાઈ, કાચું પૂઠું, પૃ. ૧૦+૧૩૪, કિં. રૂ. ૭૫]

પં. હજારીપ્રસાદ હિંદી અને સંસ્કૃતના વિદ્વાન હતા. એમના જન્મશતાબ્દી વર્ષ નિમિત્તે કવિ કાલિદાસ રચિત 'મેઘદૂત' આધારિત એમની રચના 'મેઘદૂત : એક પુરાની કહાની'નો અધ્યાપિકા રૂપા ચાવડા કૃત અનુવાદ પરિષદ પ્રકાશિત કરે છે. પં. હજારીપ્રસાદ કહે છે તેમ 'મેઘદૂત'ની કથા બહુ પુરાણી છે; પરંતુ તે વારંવાર નવી રીતે કહેવાય છે. એમણે 'મેઘદૂત'ના મૂળ શ્લોકોને આધારે નવી વ્યાખ્યા રચી છે અને તેમાં નવી વાતો - નવીન અર્થોની પુષ્ટિ રૂપે ઉમેરાઈ છે. આથી 'મેઘદૂત' માત્ર અલગ અલગ શ્લોકોની કથા ન રહેતાં તે સળંગ ગદ્યકથા રૂપે નિરૂપાય છે. વળી 'મેઘદૂત'ના શ્લોકો સાથે જયંતભાઈ પંડ્યાના 'મેઘદૂત'ના સમશ્લોકી અનુવાદને દરેક શ્લોક સાથે મૂક્યો છે. આ ગદ્યાનુવાદ ભાવકને આનંદ આપશે એવી અપેક્ષા.

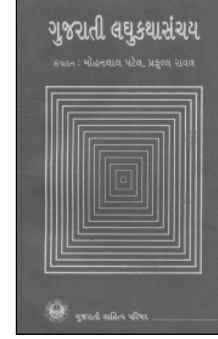
['ગુજરાતી નવલિકાચયન : ૨૦૦૫' : સં. મોહન પરમાર, પ્ર.આ. ૨૦૦૭, ડિમાઈ, કાચું પૂઠું, પૃ. ૨૬+૧૭૪, કિં. રૂ. ૧૦૦/-]

ઉત્તમ ગુજરાતી વાર્તાઓનાં વાર્ષિક સંપાદનો પ્રગટ થઈ શકે તેવા ઉમદા હેતુથી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદે ૧૯૮૪-૮૫ના વર્ષથી દર વર્ષે જુદા જુદા વિદ્વાન સંપાદકો દ્વારા સંપાદિત નવલિકાચયનો પ્રગટ કર્યા છે. આ હેતુ અનુસાર ૨૦૦૫ના વર્ષ દરમિયાન વિવિધ સામયિકોમાં પ્રકાશિત થયેલી ઉત્તમ નવલિકાઓનું ચયન કરી આપવાનું કાર્ય જાણીતા વાર્તાલેખક શ્રી મોહન પરમારે કરી આપ્યું છે. કુલ ૧૮ વાર્તાઓનો આ સંપાદનમાં સમાવેશ થયો છે. આ સાથે સંપાદકે દરેક વાર્તાની આસ્વાદલક્ષી સમીક્ષા તેમના સંપાદકીય લેખમાં કરી છે.

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ

નદીકિનારે, 'ટાઈમ્સ' પાછળ, આશ્રમમાર્ગ,
અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૮. ફોન : ૨૬૫૮૭૮૪૭

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ પ્રકાશિત તદ્દન નવાં પ્રકાશનો



['ગુજરાતી લઘુકથાસંગ્રહ' : સં. મોહનલાલ પટેલ, પ્રફુલ્લ રાવલ, પ્ર. આ. ૨૦૦૭, ડિમાઈ, કાચું પૂઠું, પૃ. ૨૬+૧૦૦૨, કિં. રૂ. ૬૦/-]

સાંપ્રત ગુજરાતી સાહિત્યમાં લઘુકથાનું સર્જન વિપુલ પ્રમાણમાં થઈ રહ્યું છે; પરંતુ લઘુકથાના સ્વરૂપની કસોટીમાંથી પાર ઊતરે એવી જૂજ રચનાઓ છે. ૧૯૬૬થી ટૂંકી વાર્તાથી ભિન્ન સાહિત્યપ્રકાર તરીકે, લઘુકથા સ્વીકૃતિ પામી છે. લઘુકથા જીવનની કોઈક ક્ષણિક લાગણી કે સંવેદનાને કેન્દ્રમાં રાખી ચાલે છે. ગુજરાતી ભાષામાં લઘુકથાના આરંભ અને વિકાસમાં શ્રી મોહનલાલ પટેલનું મહત્ત્વનું યોગદાન રહેલું છે. વર્તમાન સમયમાં ગુજરાતી સાહિત્યમાં લઘુકથાનું જે સર્જન થઈ રહ્યું છે તેની એક પ્રતિનિધિરૂપ મુદ્રા આ સંગ્રહની લઘુકથાઓમાંથી ઊપસે એ હેતુ સંપાદકોએ દષ્ટિ સમક્ષ રાખ્યો છે. વિવિધ વિષયોને આવરી લેતી કુલ છોંતેર લઘુકથાઓનો સંગ્રહ અહીં થયો છે.

['આંબાવાડી' : ગભરુ ભડિયાદરા, પ્ર. આ. ૨૦૦૭, ડિમાઈ, કાચું પૂઠું, પૃ. ૧૦+૮૪, કિં. રૂ. ૫૦/-]

લેખકે પ્રકૃતિસૌંદર્યના લઘુનિબંધો આ સંગ્રહમાં આપ્યા છે. દર્શકે લેખકના ટૂંકા નિબંધો વાંચીને કહ્યું હતું : 'કુદરતી સૌંદર્યના જે નિબંધો છે તે સારા છે.' એમનો અભિપ્રાય મળ્યા પછી એમણે કુદરતની કેડીએ ચાલવાનું નક્કી કર્યું. તેના પરિણામરૂપ આ નિબંધો આપણને મળે છે. આમ તો લેખક પોતે ભાલની વેરાન ધરતીના વતની; પરંતુ જઈ વસ્યા પ્રકૃતિસૌંદર્ય જ્યાં અઢળક વેરાયેલું છે એવા દક્ષિણ ગુજરાતમાં આવેલી જુગતરામભાઈની સંસ્થા વેડછીમાં. આ પ્રદેશમાં વીતેલાં એમનાં વર્ષો પ્રકૃતિનાં વિવિધ રૂપે આ નિબંધોમાં પ્રગટ્યાં છે. આ સંગ્રહમાં પ્રકૃતિનાં વિવિધ સ્વરૂપોને આલેખતા અઢાવન નિબંધો આપણને મળે છે.

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ

નદીકિનારે, 'ટાઈમ્સ' પાછળ, આશ્રમમાર્ગ,
અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૮. ફોન : ૨૬૫૮૭૮૪૭